

Právnická fakulta Masarykovy univerzity
Právo a právní věda
Katedra dějin státu a práva

Diplomová práce

Právní úprava použití zbraní bezpečnostními složkami ve 2. pol. 20.
století

Dag Sedláček

Akademický rok 2010/2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: Právní úprava použití zbraní bezpečnostními složkami ve 2. pol. 20. století zpracoval sám. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použil k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.

Poděkování:

Děkuji panu JUDr. Pavlu Salákovi, Ph.D. za užitečné rady, pomoc a vedení při psaní této diplomové práce.

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Právní úprava použití zbraně bezpečnostními složkami	6
2.1. Policejní a bezpečnostní složky.....	6
2.1.1. Použití zbraně.....	28
2.2. Obecní policie	46
2.3. Armáda	49
2.3.1. Použití zbraní v armádě.....	53
2.4. Lidové milice.....	59
2.5. Pohraniční stráž.....	61
2.6. Vězeňství.....	63
3. Závěr.....	65
4. Summary (cizojazyčné resumé)	66

1. Úvod

Tato práce se zabývá právní úpravou ozbrojených složek na území Československa a dnešní České republiky ve druhé polovině 20. století a zaměřuje se zejména na použití zbraně těmito složkami. Právní regulace použití zbraně v ozbrojených složkách za uvedené období se sice částečně dá vyčíst z předpisů zákonné povahy, zvláště potom u policie a funkcí policie vykonávajících složek. Složitější situace panuje v případě posuzování použití zbraně příslušníky vojska, neboť toto nebylo upraveno v zákonné rovině, ale formou interních předpisů, které navíc zpravidla podléhaly utajení. Avšak bez analýzy těchto dokumentů by nebylo možné komplexně posoudit výše uvedenou právní regulaci použití zbraně ozbrojenými složkami. Při formulaci pracovní hypotézy je potřeba vzít v úvahu, že jednak samotné používání zbraně má svá specifika, a jednak, že je toto použití zbraně závislé na vnějších společenských podmínkách (mír, válka, nepokoje, apod.) V podmínkách tehdejšího Československa byla pro právní úpravu použití zbraně určující zejména probíhající studená válka a poloha Československa na hranici mezi dvěma soupeřícími systémy. Tyto okolnosti však nezvrátily, ze starších časů zachovalé postavení použití zbraně, jakožto nejzazšího prostředku, které se postupem času dále rozvíjelo, zejména u bezpečnostních složek, což je hypotéza, kterou se tato práce snaží potvrdit. Tato práce potom, v rámci pracovní hypotézy, zachycuje vývoj právní úpravy použití zbraně, poukazuje na jeho některá specifika, a konečně na paralelně probíhající vývoj použití tzv. donucovacích prostředků. Pro splnění tohoto cíle je použita především metoda komparace jednotlivých právních předpisů, která umožňuje relativně přesně zachytit vývoj v dané právní oblasti a jako taková zprostředkovává optimální vypovídací hodnotu.

2. Právní úprava použití zbraně bezpečnostními složkami

2.1. Policejní a bezpečnostní složky

Přesto, že po skončení okupace českých zemí Německem v roce 1945 se v mnoha ohledech uplatňovalo u ozbrojených složek používání předpisů z dob První republiky bylo již před koncem okupace rozhodnuto o jejich zrušení a o nahrazení těchto složek novými složkami. Za jakési předchůdce pozdější SNB lze také považovat i tzv. revoluční bezpečnostní formace národních výborů, jež se vytvářely na území Moravy a Slezska a nesly většinou označení Národní stráž nebo Národní stráž bezpečnosti. Název Národní stráž bezpečnosti, resp. Národní bezpečnostní stráž, byl tamními činiteli převzat jako označení nově vytvářeného bezpečnostního aparátu. Dne 30. května 1945 došlo na Moravě ke sloučení inspektorátu uniformované a neuniformované policie a byl vytvořen nový sbor - Národní bezpečnostní stráž pro Moravu v Brně. Tento název byl až do konce června 1945 respektován i nadřízenými velitelstvími v Praze, a na základě rozhodnutí vlády se obdobně mělo vzít na vědomí utvoření zvláštního velitelství bezpečnosti pro Slezsko. Bezpečnostní sbor, vzniklý na tomto území, se od 5. května jmenoval Národní stráž, později převzal název Národní bezpečnostní stráž. Ministerstvo vnitra jeho vznik vzalo 12. června na vědomí a uznalo jej za expozituru Zemského velitelství SNB v Brně, se sídlem v Ostravě.¹

Předsednictvo vlády 12. dubna a 4. schůze vlády 17. dubna schválily plán činnosti ministerstva vnitra a stejně tak i návrh prozatímní výstavby ministerstva. Podstatné na tomto dokumentu bylo, že obsahoval nejdůležitější zásady výstavby bezpečnostních orgánů lidově demokratického Československa: zrušení četnictva a policie, vytvoření jednotného bezpečnostního aparátu na celém území státu a odlišení nového sboru od starých orgánů novým názvem. Přijaté řešení nepředpokládalo okamžité a úplné rozbití starého bezpečnostního aparátu, nýbrž byla zvolena cesta jeho postupného odstraňování a přeměny v kvalitativně nový mocenský nástroj lidové demokracie.²

Jak vyplývá z prostudované literatury³ samotný název Sbor národní bezpečnosti se objevuje až později než 17. dubna 1945, neboť tzv. Hlavní zásady výstavby nového bezpečnostního

¹ KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977. s. 26.

² KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977. s. 24.

³ KROUPA, V. *Historie SNB v dokumentech*. Vydání 1., Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1984. s. 28-29.

aparátu, schválené 4. schůzi vlády 17. dubna 1945 v Košicích na návrh V. Noska, se zmiňují o budování nové „*Národní Bezpečnostní služby*“⁴

Nová organizace Národní bezpečnostní služby měla sestávat ze tří složek: z uniformovaného sboru Národní bezpečnostní služby, to znamená, že místo dřívějších dvou institucí četnictva a policie měl nyní být zřízen sbor jeden N.B.S, dále ze sboru pohotovostního - tento měl být rovněž uniformovaný. Měl být po vojenském vzoru organizován, vyzbrojen a řízen a početně měl být silný a vyzbrojený. Jeho bezprostředním úkolem mělo být, „*aby vyčistil naše osvobozené území od živlů národu a státu škodlivých, zejména v oblastech obydlených Němci, v hornatém pohraničním terénu*“⁵. Rovněž bylo poukazováno, že v rámci těchto sborů bude nutno provést důslednou čistku, „*aby spravedlnosti neunikla ani jeden gestapák, esesák, háchovec nebo jiný válečný zločinec a zrádce*“⁶. Do pohotovostních oddílů měli být vybráni lidé tělesně zdatní, zkušení partyzánské bojovníci, frontoví vojáci a nadšení vlastenci z podzemního hnutí. Sbor měl být vybaven rychlými dopravními prostředky, aby bylo usnadněno snadné přemísťování sboru. Poslední složkou měl být sbor neuniformované Národní bezpečnostní služby, včetně vnitřního i zahraničního politického zpravodajství. Tento měl soustřeďovat vnitřní politické zpravodajství, hospodářské zpravodajství atd.⁷

Z výše zmíněného lze vyčíst záměr vybudovat jednak uniformovaný sbor, který bude plnit především běžné policejní úkoly, bude nahrazovat četnictvo a policii a vykonávat jejich dosavadní funkce. Dále je patrná snaha vybudovat, dnešní terminologií řečeno, tzv. speciální či zásahovou jednotku složenou ze zdatných jedinců s bojovými zkušenostmi, s vysokou mírou mobility, která bude plnit úkoly spíše přechodné povahy (pronásledování různých skupin či jednotlivců, kteří budou shledáni pro stát nebezpečnými). Výše zmiňovaný dokument se nezabývá dalším osudem pohotovostního sboru poté, co budou vyřešeny jeho deklarované úkoly, ale dle mého názoru dokument nepočítá ani s jeho zrušením. A konečně, mezi úkoly neuniformované bezpečnostní služby patří, mimo jiné, vnitřní i zahraniční politické zpravodajství.

Podkladem pro vyhlášení jednotné organizace SNB se stalo vládní nařízení ze dne 5. května 1945, č. 4 Sb., o volbě a pravomoci národních výborů, a Dekret prezidenta republiky č. 18 ze dne 4. 12. 1944, protože v této době se ministerstvo vnitra nemohlo opřít o jinou

⁴ KROUPA, V. *Historie SNB v dokumentech*. Vydání 1., Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1984. s. 28.

⁵ KROUPA, V. *Historie SNB v dokumentech*. Vydání 1., Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1984. s. 29

⁶ KROUPA, V. *Historie SNB v dokumentech*. Vydání 1., Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1984. s. 29

⁷ KROUPA, V. *Historie SNB v dokumentech*. Vydání 1., Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1984. s. 29

zákonnou normu.⁸ V průběhu května a června 1945 se, v souladu s usnesením vlády Národní fronty ze dne 17. dubna 1945, přistoupilo k formování nového bezpečnostního aparátu – Sboru národní bezpečnosti. Jeho výstavbu od prvních dnů výrazně ovlivňovaly zemské a okresní národní výbory, jímž byl SNB podřízen jako jejich výkonný orgán prostřednictvím bezpečnostních komisí a referentů. První etapa tohoto procesu (květen – červen 1945), obdobně jako na Slovensku, byla charakterizována tím, že vedle sebe existovaly a působily staré bezpečnostní sbory a revoluční bezpečnostní formace podléhající národním výborům⁹.

Vzájemné vztahy a nadřízenost SNB plynoucí už ze samotné podstaty nahrazování dosluhujících složek je vcelku zřejmá mj. z výnosu generálního velitele četnictva a policie z 2. června 1945, v němž se stanoví: *“Sbor národní bezpečnosti - zemské velitelství v Čechách (...) bude se již nyní v nutných záležitostech obracet přímo na četnické a policejní velitelství se žádostí o určité zákroky, podávání zpráv apod. V zájmu nerušeného služebního styku těchto velitelství se Sborem národní bezpečnosti upozorňuji, že došla vyzvání Sboru národní bezpečnosti nutno považovat za příkaz a jako takové je bezodkladně vyplnit.”*¹⁰

K samotnému zrušení starých složek došlo dne 30. června 1945. K tomuto datu byly zrušeny výnosem ministerstva vnitra sbory četnictva, uniformované státní policie a obecní výkonné policie a byla vyhlášena organizace jednotného Sboru národní bezpečnosti. O převedení dosavadních příslušníků četnictva a policie bylo ve výnosu stanoveno, že příslušníci dosavadních bezpečnostních uniformovaných sborů četnictva (četnictva, státní policie a tzv. obecní výkonné policie) splynou se SNB po provedené čistce. Aby však byla bezpečnostní služba všech jmenovaných služeb uvedena v tehdy již nutný soulad a aby bylo možno všech složek dokonale a plně využít pro plnění úkolů jím příslušejících, byly tyto sbory přiděleny ke Sboru národní bezpečnosti,¹¹ takže, dle mého názoru, k výše uvedené čistce docházelo minimálně zčásti až v průběhu dalšího fungování Sboru.

Z personálu zaniknuvších velitelství měly být zřízeny štáby hlavního a zemských velitelství SNB. Velitelství četnických oddělení měla být zrušena. K SNB byla rovněž, výše uvedeným výnosem přidělena i obecní výkonná policie, která byla zřízena v roce 1942. Její zaměstnanci zůstali však až do vydání zákona o národní bezpečnosti obecními zaměstnanci. Vertikální organizace SNB byla vytvořena hlavním, zemskými, okresními a místními velitelstvími a stanicemi SNB.¹²

⁸ KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977. s. 28

⁹ KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977. s. 24-25.

¹⁰ KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977. s. 25

¹¹ KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977. s. 27

¹² KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977. s. 27

Vzhledem k tomu, že chyběla jednotná a ucelená norma pro výkon služby SNB, měl se výkon služby SNB řídit předpisy, které byly v platnosti u bývalých složek bezpečnostní služby ke dni 29. září 1938, pokud tyto neodporovaly citovanému výnosu ministerstva vnitra a programovým zásadám vlády¹³.

Dne 30. 6. 1945 byla vydána „*Směrnice ministerstva vnitra o organizaci Sboru národní bezpečnosti*“¹⁴. Směrnice byla poměrně stručná, v první části stanovila, že správa všech veřejných záležitostí, mezi které patří zejména péče o vnitřní národní bezpečnost, byla svěřena okresním a zemským národním výborům a v tomto oboru jsou podřízeny ministru vnitra jako ústavně odpovědnému členu vlády. V druhé části se pak konstatuje samotné vytvoření SNB, který tvoří vybraní příslušníci partyzánských a revolučních jednotek, dále pak se tvoří z osob, jež se navrátily z koncentračních či internačních táborů, po prozkoumání státní národní a mravní bezpečnosti. Další množinou lidí tvořících SNB měli být příslušníci dosavadních bezpečnostních sborů (četnictva, státní policie, obecní výkonné policie). Směrnice dále uvádí: „*Potřebný právní základ této organizace bude vytvořen dekretem prezidenta republiky o vnitřní národní bezpečnosti, jehož osnova je v projednávání.*“¹⁵ Podle osnovy dekretu se SNB měla členit na uniformovanou pořádkovou, státně bezpečnostní a kriminální složku.¹⁶

V třetí části této směrnice se nachází zejména struktura SNB, pravomoci a úkoly. Část čtvrtá pak ruší dosavadní bezpečnostní složky a jejich inventář dává SNB, určuje, že pro výkon služby platí předpisy platné do 29.9 1938, a konečně část čtvrtá již jen prohlašuje platnost nařízení „dnešním dnem“ a ukládá všem podřízeným úřadům a orgánům aby učinily opatření k provedení nařízení, zejména pokud jde o vnější označení.

Jak tvrdí některá literatura¹⁷, „*existovala v SNB celá řada provizorií v organizačních, legislativních a kádrových otázkách (...) neboť se předpokládalo se, že v brzké době dojde k podpisu dekretu prezidenta republiky, který by upravil právní postavení Sboru národní bezpečnosti jednotně na celém území státu. Tyto předpoklady se však nesplnily (...) Mezitím v září 1945 se shodly všechny politické strany, aby se přikročilo k přípravným pracím na návrhu zákona o národní bezpečnosti*“¹⁸

¹³ KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977. s. 27-28.

¹⁴ KROUPA, V. *Historie SNB v dokumentech*. Vydání 1., Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1984. s. 39

¹⁵ tamtéž

¹⁶ KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977. s. 58

¹⁷ SNÍTIL, Z., ČISAŘ, A., HOLUB, O. aj. *Stručný přehled dějin SNB*. Praha: Vydala Správa pro politickovýchovnou, vzdělávací, kulturní a propagační činnost FMV a Vysoká škola SNB, 1981. s. 63

¹⁸ KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977. s. 59

Přestože společenský zájem na jednotné přehledné úpravě bezpečnostních složek by měl, dle mého názoru vést spíše k rychlejší práci zákonodárců, bylo vypracování a projednání zákona SNB patrně problematické a konfliktní, což lze vyvozovat z toho, že až do února 1947, kdy byl návrh zákona předložen parlamentu, prošla jeho osnova devíti redakcemi, a dokonce dvakrát byla projednávána a schválena vládou.¹⁹

Zákon o národní bezpečnosti č. 149/1947 Sb. byl tedy přijat až 11. července 1947 Národním shromážděním.

Zákon č. 149/1947 Sb. byl prvním poválečným předpisem, který upravoval existenci a působení bezpečnostních složek a měl povahu zákona. Důvody, proč bylo jeho vytvoření a přijetí tak zdlouhavé, je dle mého názoru nutno hledat v politické situaci, ve sporech mezi komunistickou stranou a ostatními stranami, a také je nutné mít na paměti, že ozbrojené složky byly a jsou důležité pro výkon státní moci, zejména v nestabilních časech, což roky 1945 - 1948 jistě byly. A lze proto předpokládat, že o vliv v ozbrojených složkách šlo při schvalování zákona především.

V zákoně č. 149/1947 Sb. lze pochopitelně nalézt podobnosti s výše zmíněným nařízením, ale zákon je samozřejmě mnohem obsáhlejší. Zákon má 39 paragrafů a je členěn do 6 oddílů.

V § 1 se jakožto v úvodním ustanovení stanoví správním úřadům národní bezpečnosti úkol „*chránit veřejnou bezpečnost, zejména ústavní zřízení, lidová práva a svobody, zaručené ústavou, jakož i bezpečnost osoby a bezpečnost soukromého i veřejného majetku, a bdít nad veřejným pořádkem a veřejnou mravností tak, aby každý občan mohl žít v klidu a bez obav*“. Správními úřady národní bezpečnosti jsou potom, dle § 2 národní výbory (místní, okresní a zemské), pověření vnitřní a ministerstvo vnitřní. Správním úřadům se věnují i následující paragrafy 3 a 4. Za nimi následuje oddíl nazvaný „*Sbor národní bezpečnosti, Zřízení sboru a jeho organizace*“. Zde se hovoří o Sboru národní bezpečnosti (dále i „Sbor“) jako o výkonném orgánu správních úřadů národní bezpečnosti, jehož úkolem je chránit na celém území Československé republiky v rámci právních předpisů, a podle příkazů správních úřadů národní bezpečnosti, veřejné zájmy. K úkolům tudíž náleží zejména služba bezpečnostní, pořádková, střežení státních hranic, boj proti zločinnosti, výkonná služba k zajištění Československé republiky před útoky na její svrchovanost, samostatnost, celistvost a demokraticko-republikánskou státní formu, bezpečnost a obranu, a dále zajišťování bezpečnosti ústavních činitelů, šetření o trestných činech. Ve výslovném stanovení ochrany

¹⁹ KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977. s. 60

celistvosti demokratické a republikánské státní formy, samostatnosti atd., spatřuji jakýsi odraz událostí konce třicátých let, kdy právě tyto hodnoty byly ohrožovány a nakonec skutečně zničeny především nacistickým Německem a jeho „pátou kolonou“ – sudetskými Němci.

V dalších odstavcích je pak stanoveno, že Sbor se podle zvláštních předpisů účastní na obraně státu, že náklady na Sbor se hradí se státních prostředků, a nalezneme zde i dle mého názoru spíše přechodné ustanovení, o použití předpisů o Sboru tam, kde se mluví o orgánech, kterým dosud příslušely jeho úkoly (četnictvo, policejní strážní sbory).

Dále je pak popsáno, z jakého okruhu osob se Sbor skládá. Jedná se především o účastníky národního boje za osvobození, ať už těch, kteří byli již k 5. květnu 1945 příslušníky bezpečnostní služby, tak i nově přijatých. Další skupinou, ze které se tvořilo SNB, byli příslušníci bývalého četnictva, bývalého sboru uniformované státní policie, kriminální služby a bývalé obecní výkonné policie a ze zaměstnanců, kteří byli dne 1. ledna 1947 přiděleni pro vykonávání kriminální nebo státně-bezpečnostní služby (pokud nebyli služby zproštěni, propuštěni či přeloženi). A dále z ostatních osob, které byly po dni 5. května 1945 přijaty ke sboru.

Jsou zde odstavci se stanoveny požadavky na příslušníka SNB, jako mravní bezúhonnost, československé státní občanství, národní spolehlivost, národnost česká, slovenská či jiná slovanská. Příslušník, u kterého se zjistí, že nesplňuje některý s těchto požadavků, nesměl ve Sboru setrvat. Zde je možno opět spatřovat negativní zkušenost s některými národnostmi. Uvedené ustanovení mělo zřejmě na mysli zejména národnost německou, ale patrně se to týkalo i národnosti maďarské. Přestože Polsko mělo také svůj podíl na rozbití Československa a osoby polské národnosti páchaly teroristické činy na území ČSR, a ani po druhé světové válce nebyly vztahy s Polskem přátelské a harmonické a hrozily vojenským střetnutím, nejsou osoby polské národnosti (jakožto národ slovanský) výslovně vyloučeny ze služby u Sboru.

Za stěžejní považuji § 7, který stanoví, že Sbor je vojensky organizován a jeho členové podléhají vojenským soudům, vojenským trestním zákonům a platí pro ně vojenský služební řád. Co se platnosti služebního řádu pro příslušníky SNB týká, lze říci, že pro příslušníky SNB platil vojenský řád subsidiárně : *„Není-li ve vojenském služebním řádu stanoveno nic zvláštního o SNB nebo není-li vzhledem k povaze SNB a jeho služby o některé věci zvláštních předpisů SNB, platí o jeho příslušnících totéž, co je stanoveno o příslušnících vojska. Při tom*

výrazem důstojníci vojska třeba rozumět také důstojníky SNB, výrazem rotmistři také vrchní strážmistři a strážmistři SNB a výrazem mužstvo také příslušníky SNB na zkoušku“²⁰.

Také služební čas strávený ve Sboru se započítával členům SNB do služební povinnosti ve vojsku. Členové Sboru byli, respektive měli být podrobeni „mravně-politické a osvětové výchově“. V intencích ustanovení § 8 měl pak Sbor být jednotný a v čele stál hlavní velitel, jenž měl pečovat o udržení vojenského pořádku a kázně, o výcvik a vyučování členů Sboru. Hlavní velitel měl mít svého zástupce. Tito dva byli jmenováni prezidentem na návrh vlády. Pokud byl hlavním velitelem Čech, musel být jeho zástupcem Slovák, a naopak. Zde je jasně patrná snaha o rovnost mezi dominantními národy Československa. V ustanovení § 8 odst. 4 nalezneme specifikující údaje, že Sbor se skládá z pořádkové složky, která je školená a cvičena především pro vykonávání bezpečnostní a pořádkové služby, z kriminální složky, která je školená a cvičena především pro stíhání trestných činů, které nejsou namířeny proti státu, a ze státně-bezpečnostní složky, která je školená a cvičena především pro stíhání trestných činů proti státu. Je zde ustanovení, které počítá se sloučením státně-bezpečnostní složky se složkou kriminální, zmenší-li se rozsah jejích úkolů. V tomto je možno vidět úmysl tehdejšího zákonodárce, zřídit státně-bezpečnostní složku jen na relativně kratší časové období, snad z důvodu stabilizace poválečných poměrů v republice, po kterém by tato státně-bezpečnostní složka měla zaniknout. Článek pátý pak stanoví po odborné stránce samostatnost jednotlivých složek při výkonu jejich služby. V § 9 se ke Sboru přičleňuje služební letectvo, jehož organizaci měl upravovat zvláštní předpis. V § 10 byla ministru vnitra dána pravomoc stanovit podrobnosti organizace Sboru, vymezovat služební určení jednotlivých složek a stanovit podmínky pro přeřadování jejich členů z jedné složky do druhé. Bylo možno zřídit útvary se zvláštním určením, přičemž použití těchto útvarů k jiným, které byly zřízeny, bylo možné jen se souhlasem vlády (blíže viz ust. § 16 odst. 4 cit. předpisu). Ministr také určoval, jak mají být členové Sboru vycvičeni a vyškoleni, a jak se má konat služba. O důležitých otázkách, které se vztahovaly k obraně státu, stejně tak o výzbroji a výstroji, o vojenském výcviku rozhodoval ministr vnitra vždy po dohodě s ministrem národní obrany. Pro stanovní zásad organizace Sboru si ministr vnitra opatřoval souhlas vlády. V tomto zákoně se počítá i s použitím SNB při obraně proti vnějšímu nepříteli. Ministerstvo vnitra tak po dohodě s ministerstvem národní obrany mělo zabezpečit vše, čím může Sbor přispět k odvrácení vnějšího nebezpečí pro stát. Ke Sboru byl v takovém případě přidělen jeden vyšší důstojník československého vojska, určený ministerstvem národní

²⁰ *Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi*. Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948. s. 3

obranu, tento měl právo provádět inspekce ve věcech výzbroje a přechodu části členů SNB za stavu branné pohotovosti státu pod přímé velení vojska. Tento důstojník však neměl právo nařizovat, ale pouze podávat ministerstvu národní obrany správy o závadách. Členové SNB měli být povoláváni k vojenským cvičením a po dobu cvičení, při kterých měli podléhat vojenským předpisům a zákonům.

Členové Sboru byli povinni vykonat bezpodmínečně a bez průtahů příkazy, jež jim byly dány. Pokud by však byl příkaz v zjevném rozporu s povinnostmi, jež na sebe členové Sboru vzali přísahou, nebo, bylo-li by nařízeno vykonání činu, který byl zapovězen trestním zákonem, případně kdyby byl příkaz v rozporu či bez souhlasu vlády, dle § 16 odst. 4, mají členové Sboru po uvážení všech okolností upustit od vykonání příkazu a ihned tento případ ohlásit svému velitelství. Za obsah příkazu nesl odpovědnost úřad, který ho vydal. Členové Sboru byli odpovědni jen za přesné provádění služby podle platných zákonů a nařízení, a měli právo žádat příkaz písemně, i pokud to nebylo zákonem předepsáno.

Člen Sboru měl právo při vykonávání svých služebních povinností žádat součinnost každého orgánu veřejné služby, zvláště úřadů civilních, jiných sborů strážných a jejich členů, místních národních výborů a jejich velitelství i úřadů vojenských.

Sbor byl doplňován přijímáním dobrovolně se hlásících uchazečů. Uchazeč byl nejdříve přijat jako člen Sboru na zkoušku. Tento člen pak musel sloužit dva roky na zkoušku a během této doby měl vykonat odbornou zkoušku před komisí složenou s důstojníky a úředníky. V případě pozdějšího vykonání zkoušky se prodlužovala zkušební doba o dobu, o níž byla zkouška vykonána později. Každý člen Sboru se musel při vstupu do SNB zavázat k čtyřleté povinné službě a zkušební doba se do této doby započítávala. Přijat mohl být jen ten kdo (v souladu s ust. § 21 odst. 2 zákona): byl alespoň pět let československým státním občanem české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti a byl státně a národně spolehlivý a mravně bezúhonný, byl svéprávný a duševně způsobilý, překročil 21 a ještě nedosáhl 30 let věku, byl svobodný nebo bezdětný vdovec, byl tělesně způsobilý a měl přiměřenou výšku, prokáže se vzděláním, jakého se nabývá na měšťanské škole a kdo měl vojenský výcvik, přičemž konal vojenskou službu se zbraní nejméně po tu dobu, kterou stanoví branný zákon pro normální prezenční službu. Ministerstvo vnitra mohlo prominout podmínky ohledně věku, rodinného stavu a dosaženého vzdělání. Do Sboru mohly být přijímány i ženy. V tomto případě nebylo podmínkou, aby se žadatelka předem podrobila vojenskému výcviku, ostatní předpisy o členech však platily obdobně i pro ženy. V případě mobilizace pak mohl být na dobu dočasné potřeby Sbor doplněn vojenskými osobami, bez o hledu na to, zda splňují výše uvedené podmínky. K tomuto doplnění byla nutná dohoda s ministerstvem národní obrany a

souhlas vlády. Důstojnictvo sboru se doplňovalo jmenováním z řad gážistů sboru mimo služební třídy, přestupem důstojníků vojska z povolání v hodnosti nejvýše kapitána, pokud pro uvolněná místa nebyl dostatek uchazečů z řad gážistů, toto omezení však neplatilo pro jmenování hlavního velitele a jeho zástupce. Členové Sboru vykonávali při svém vstupu služební přísahu, kterou se zavazovali, že budou věrně sloužit Československé republice a její vládě podle zákonů a podle nařízení svých představených.

Propouštění členů Sboru je upraveno v ustanovení § 24 zákona, z něhož se podávají možné důvody pro propuštění: pokud žadatel není služebně způsobilý, stane-li se člen tělesně ke službě nezpůsobilý, aniž nabyl nároku na výslužné, rozhodl-li tak soud, pokud člena SNB odsoudil pro přečin nebo zločin ke ztrátě hodnosti, bylo-li o propuštění člena rozhodnuto v kárném řízení, a konečně na vlastní žádost člena, kdy před uplynutím čtyřleté povinné služby jej bylo možno takto propustit jen se souhlasem ministerstva vnitra, byly-li pro to závažné důvody.

Paragrafy 25 – 28 upravují služební postavení členů Sboru. Člen Sboru, který byl služebně přidělen správnímu úřadu národní bezpečnosti, nepřestával být příslušníkem Sboru. Členové Sboru mohli být přemísťováni jen z důležitých služebních důvodů či na vlastní žádost (toto ustanovení však neplatilo, přešli-li členové pod přímé velení vojska). Uzavřít sňatek směli členové, pokud obdrželi povolení příslušného velitelství.

Oddíl 4, tedy § 30 a § 31, upravuje „jiné bezpečnostní orgány“. Zde se konstatuje, že místní národní výbory nemohou již zřizovat a udržovat bezpečnostní sbory (jak tomu bylo v období těsně po osvobození) pro své všeobecné úkoly národní bezpečnosti. Tímto však nebylo dotčeno právo zřizovat a udržovat tyto orgány pro zvláštní úkoly, jako tržní dozorce, polní a lesní hlídače apod. V ustanovení § 31 odst. 2 najdeme spíše přechodné ustanovení, které stanoví místním národním výborům v obcích povinnost, aby státu bezplatně předaly výzbroj a výstroj obecní výkonné policie (která byla včleněna do SNB) a taktéž povinnost předat za přiměřenou náhradu věcná zařízení a dát za přiměřené nájemné do užívání budovy a místnosti, jež byly v den vydání zákona určeny k užívání orgánů při jejich službě národní bezpečnosti.

Oddíl pátý nese název „zvláštní úkoly národní bezpečnosti“ a obsahuje tři paragrafy. V ustanovení § 32 se nachází popis, definice a stanovení úkolů kriminální služby. Kriminální službou se v tomto paragrafu rozumí boj proti zločinnosti, zejména šetření o trestných činech (kromě trestných činů z oboru služby státně-bezpečnostní). Ministerstvo vnitra mělo vykonávat své úkoly kriminální služby prostřednictvím kriminální ústředny. Kriminální ústředna obstarávala tyto úkoly: stanovila zásady pro výkon kriminální služby, vedla ústřední

evidence, řídila identifikační a kriminálně technickou službu a obstarávala mezinárodní styk. Kriminální ústředna mohla převzít k vlastnímu zpracování jednotlivé případy z výkonné služby kriminální.

Službou státně-bezpečnostní (§ 33) se rozumělo zajištění Československé republiky před útoky na její svrchovanost, samostatnost, celistvost a demokraticko-republikánskou státní formu, bezpečnost a ochranu, dále zajištění osobní bezpečnosti ústavních činitelů a obrana proti hospodářskému vyzvědačství. Zde byla výkonnou složkou ústředna státní bezpečnosti, kterou rovněž zřídilo ministerstvo vnitra jako výkonnou složku. Ústředna státní bezpečnosti mohla převzít k vlastnímu zpracování jednotlivé případy z oboru státní bezpečnosti.

Ustanovení § 34 o organizaci a výkonu zpravodajské služby zmiňuje pouze to, že bude upravena vládním usnesením.

Následující šestý a poslední oddíl obsahuje již jen přechodná a závěrečná ustanovení.

Platnost a účinnost zákona č. 149/1947 Sb. neměly dlouhého trvání. Literatura vydaná před rokem 1989 se o obsahu tohoto zákona vyjadřuje mj. takto: „*Ačkoliv jeho obsah byl dílem kompromisu, přesto zákon jako celek odrážel základní výsledky pokrokového vývoje SNB (...) Komunistická strana (...) učinila ústupky v dílčích otázkách, jakými bylo např. omezení osvětové služby, ohraničení působnosti zpravodajské služby v dosavadní organizaci do konce roku 1947 či zachování úřadoven národní bezpečnosti apod*“.²¹ Z výše napsaného lze vyvodit, že zákon o národní bezpečnosti by se, podle představ komunistů, měl lišit od zákona č. 149/1947 Sb. Příležitost ke změně dostali komunisté po únorových událostech. Politický převrat, jímž se Komunistická strana Československa dostala k moci, byl formálně v souladu s ústavou. Komunisté pod vedením K. Gottwalda odmítli kompromisy a neshody ve vládě vyostřovaly situaci až na pokraj vládní krize. Předmětem hlavních střetů ve vládě se staly poměry ve Sboru národní bezpečnosti, který ovládali komunisté. Přesuny osob ve velitelském sboru jim měly zajistit úplnou kontrolu nad hlavním městem. Dne 13. 2. vláda rozhodla, aby byly další personální změny zastaveny. Ministr vnitra Nosek se nepodřídil, a tak někteří ministři 17.2. pohrozili demisí. Jakmile se ukázalo, že ministr Nosek ignoroval vládní usnesení, 20.2. 1948 oznámili někteří ministři oficiálně prezidentu republiky, že odstupují ze svých úřadů. Komunisté požadovali, aby prezident demisi přijal a doplnil vládu

²¹ KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977. s. 60

ministry podle jejich představ. Prezident demisi ministrů 25. 2. 1948 přijal. Jmenoval pak vládu ve složení, které navrhli komunisté. K. Gottwald poté mohl na Staroměstském náměstí triumfálně vyhlásit „*porážku reakce a vítězství pracujícího lidu*“²².

Komunistický převrat, a období po něm následující, který znamenal změnu poměrů ve společnosti, znamenal i změnu některých zákonů platných do té doby v Československu. Takže po velmi krátké době platnosti zákona o národní bezpečnosti č. 149/1947 Sb. přichází nový zákon č. 286/1948 Sb. schválený československým Národním shromážděním 21. prosince 1948.

Zákon č. 286/1948 Sb. obsahuje 20 paragrafů. Již po přečtení prvního z nich je patrné, že reflektuje politické změny, ke kterým došlo v únoru 1948. Orgánům národní bezpečnosti (ministerstvu vnitra, národním výborům) se zde ukládá střežit státní hranice, zajistit bezpečnost osob a majetku, udržovat veřejný pořádek a chránit lidově demokratické zřízení. Výkonným orgánem je zde opět SNB (nazýván dále Sbor). Sbor byl jednotný a vojensky organizovaný a pečovalo se v něm o politickou a osvětovou výchovu. Podmínkami, které musel splňovat ke Sboru dobrovolně se hlásící uchazeč, byly: československé občanství, státní spolehlivost, oddanost lidově demokratickému zřízení a mravní bezúhonnost, na rozdíl od předchozí úpravy zde již není kladen důraz na národní spolehlivost, a odpadl zde požadavek na občanství, které trvá nejméně pět let. Další podmínkou bylo, že uchazeč překročil 18. rok věku. Zde je rozdíl oproti předchozí úpravě, v tom, že je povoleno vstoupit ke Sboru i osobám mladším 21 let, a není zde horní hranice (30 let) jako u předchozího zákona. Vyžadovanou podmínkou je i to, že uchazeč je duševně a tělesně způsobilý. V tomto ustanovení odpadla podmínka svéprávnosti, která však podle mého názoru je dostatečně obsažena v pojmu „duševní způsobilost“, rovněž zde není výslovně stanoven požadavek na přiměřenou výšku. Dále je uvedena podmínka, že uchazeč má vojenský výcvik, „konav službu vojenskou se zbraní“ nejméně po tu dobu, kterou stanoví branný zákon pro pravidelnou prezenční službu Jedinou změnou v tomto ustanovení oproti minulé úpravě je nahrazení slova „normální“ slovem „pravidelnou“. V tomto zákoně také zcela chybí povinnost prokázat dosažené vzdělání, a rovněž zmizela podmínka, která stanovovala, že uchazeč musí být svobodný, nebo bezdětný vdovec. Avšak § 6 stanoví, že podrobnější předpisy k ustanovením § 3 až 5, jakož i předpisy o povolení k uzavírání sňatků příslušníků

²² VYKOUPILOV, L. *Slovník českých dějin*. 2. přeprac. a doplněné vydání Brno: Nakladatelství JULIUS ZIRKUS, 2000. s. 635-636

Sboru, vydá ministr vnitra nařízením. Nicméně zákon výslovně nepožaduje, aby uchazeč byl svobodný. Stejně jako za podmínek stanovených v zákoně č. 149/1947 Sb. se mohly ke sboru hlásit i ženy, přičemž nemusely absolvovat vojenskou službu (této podmínky mohli být zproštěni i muži). Stejně jako předchozí úprava umožňoval i tento zákon doplnění sboru vojenskými osobami v činné službě, avšak již nestanovil dočasnost tohoto doplnění, ani se zde nezmiňuje o provedení tohoto kroku v případě mobilizace (avšak tato podmínka byla stejně v předchozím zákoně pouze demonstrativní). Zákon č. 286/1948 Sb. se u vojenských osob nezabývá tím, zda mohou být přiděleny ke Sboru, pokud nesplňují některou s výše uvedených podmínek.

U doplňování Sboru zákon stanovil, že důstojnictvo Sboru se doplňuje ze zvlášť spolehlivých a lidově demokratickému zřízení oddaných československých občanů, kteří vyhovují ostatním podmínkám a kteří prokázali schopnosti k zastávání velitelské funkce ve Sboru. Zde přibyla podmínka oddanosti lidově demokratickému zřízení, a již zde není akcentováno doplňování důstojnictva o příslušníky armády. O propouštění zákon stanoví, že příslušník Sboru se propustí: uznal-li soud v trestném řízení na ztrátu hodnosti, bylo-li vysloveno jeho propuštění v kárném řízení, ukáže-li se dodatečně, že nevyhovuje podmínkám a bude-li vyhověno jeho žádosti za propuštění. Nehovoří se zde již o zkušební době, ani o ukončení služebního poměru před povinnou dobou. Nicméně zkušební doba, a propouštění během ní, je zmíněna v § 6, který stanoví, že podrobnější předpisy k ustanovením § 3 až 5, o zkušební době, o propuštění v této době vydá ministr vnitra nařízením.

Právní postavení příslušníků Sboru při vykonávání služby je potom upraveno v paragrafech 7 - 11.

Soudy a úřady veřejné žaloby byly v oboru trestní pravomoci soudů oprávněny požadovat služby Sboru přímo. V jiných oborech působnosti se soudy mohly dožadovat činnosti Sboru jen prostřednictvím krajských a okresních národních výborů. Stejným způsobem se mohli dožadovat činnosti Sboru ostatní úřady, ústřední úřady pak prostřednictvím ministerstva vnitra, pokud ministerstvo nestanovilo jinak. Jen v případě nebezpečí z prodlení byli příslušníci Sboru povinni poskytnout pomoc na přímé dožádání těchto úřadů a orgánů. O tomto úkonu bylo nutno podat bez odkladu zprávu příslušnému národnímu výboru, po případě ministerstvu vnitra.

Příslušníci Sboru byli povinni vykonat příkazy úřadů a soudů, které od nich dostaly. Pokud se však příkaz zřejmě přičil služebním povinnostem příslušníků Sboru, nebo když se příkazem nařizovalo vykonání činu, jenž byl zapověděn trestním zákonem, měli příslušníci Sboru, po uvážení všech okolností, upustit od výkonu příkazu, museli však tento případ ihned

hlásit svému velitelství. Za obsah příkazu byl vždy odpovědný úřad (soud), který jej dal. Příslušníci Sboru byli odpovědni jen za přesné provádění služby podle příslušných předpisů. Příslušníci Sboru měli právo žádat písemný příkaz i tehdy, když to zákonem nebylo předepsáno.

Výše zmíněná úprava v podstatě odpovídá úpravě předchozí. Obdobně jako v zákoně č. 149/1947 Sb. má příslušník Sboru právo při vykonávání svých služebních povinností žádat o vhodnou součinnost každý orgán veřejné služby, zvláště jiné strážní útvary, místní národní výbory, civilní úřady a velitelství a vojenské úřady, avšak v novější úpravě přibylo i právo v nebezpečí požadovat součinnost každého občana. Stejně jako v předchozí úpravě měl příslušník Sboru při výkonu služby zákonem stanovená práva stráže civilní i vojenské (byť v předchozí úpravě se práva stráže vojenské vázala na službu konanou v uniformě). Minulé úpravě odpovídalo i to, že příslušníci Sboru podléhali vojenské trestní pravomoci a vojenským trestním zákonům. Pro příslušníky Sboru platil vojenský služební řád, pokud nedošlo z hlediska služby Sboru k jiné úpravě zvláštními předpisy, a kárné a kázeňské předpisy vydané pro Sbor.

Poměr Sboru k branné moci byl upraven v § 12 - 14. O důležitých otázkách organizace Sboru, pokud měly význam pro obranu státu, o tom, jak mají být příslušníci Sboru vystrojeni, vyzbrojeni a jak mají být vycvičeni k vojenským úkolům, a o součinnosti Sboru s brannou mocí, rozhodoval ministr vnitra v dohodě s ministrem národní obrany. Zůstal zde zcela zjevně zachován prvek spolupráce mezi ministerstvem obrany a vnitra, nicméně použití Sboru pro obranu státu je již zajištěno poněkud odlišně, nemluví se zde o důstojníku vojska, který by prováděl kontroly. Příslušníci Sboru nebo útvary (jednotky) Sboru mohly být za účelem součinnosti s vojenskými velitelstvími nebo výcviku v polní bezpečnostní službě povolávány ministerstvem národní obrany po dohodě s ministerstvem vnitra k vojenské službě, po případě podřízení přímému velení vojska. Zde spatřuji podobnost s předchozí úpravou, kde byla stanovena povinnost příslušníkům Sboru, účastnit se vojenských cvičení. Podobně jako v předchozí úpravě zůstala možnost, že za branné pohotovosti státu přecházela část příslušníků Sboru, určená dohodou ministrů vnitra a národní obrany, pod přímé velení vojska. Příslušníci Sboru podřízení přímému velení vojska podléhali vojenským předpisům. Příslušníci Sboru byli postaveni na roveň vojenským osobám stejné hodnosti.

Stejně jako předchozí zákon, tak i tento zapovídá místním národním výborům zřizování a udržování bezpečnostních sborů pro své všeobecné úkoly národní bezpečnosti. Rovněž však není dotčeno jejich právo zřizovat a udržovat bezpečnostní orgány pro zvláštní úkoly, jako polní a lesní hlídače. Novinkou je ustanovení § 15 odst. 3, podle kterého mohou k

ochraně zájmů uvedených v § 1 odst. 1 být ke službě povolání dobrovolně se hlásící spolehliví občané, kteří, byli-li zevně označeni, mají obdobná práva a povinnosti jako příslušníci Sboru (§§ 9 a 10). V podstatě se tímto ustanovením legalizoval a upravoval vznik Lidových milicí (viz dále). Zde je dále možno spatřovat i možný vznik institutu „pomocníka bezpečnostního Sboru“).

V tomto zákoně se již také upravuje postavení tzv. civilních zaměstnanců, a to v ustanovení § 19, kde se stanoví, že práce určitého druhu, zejména odborné, kancelářské a manipulační, mohou být ve Sboru vykonávány i zaměstnanci, kteří nebyli příslušníky Sboru. Ministr vnitra přiděloval tyto zaměstnance z osobních stavů zaměstnanců státní služby všeobecné správy vnitřní, pokud byli přiděleni bezpečnostním referátům národních výborů. Pro tyto zaměstnance se zřídil jednotný osobní stav zaměstnanců správní služby národní bezpečnosti.

Další změnou pro SNB bylo zřízení Ministerstva národní bezpečnosti vládním nařízením č. 48 ze dne 23. května 1950. Toto ministerstvo mělo podle tohoto nařízení plnit úkoly národní bezpečnosti, které doposud příslušely ministerstvu vnitra (a které na Slovensku byly vykonávány prostřednictvím pověřenectva vnitra). Podrobnější vymezení toho, které úkoly plní ministerstvo národní bezpečnosti a které plní ministerstvo vnitra, se pak nalézají ve vyhlášce ministrů vnitra a národní bezpečnosti o vymezení působnosti obou resortů. Podle § 1 této vyhlášky spadá do působnosti nově vzniklého ministerstva národní bezpečnosti chránit lidově demokratické zřízení, střežit státní hranice, zajišťovat bezpečnost osob a majetku a udržovat veřejný pořádek, pokud tyto úkoly byly do zřízení ministerstva národní bezpečnosti obstarávány v oboru působnosti ministerstva vnitra. K provedení těchto úkolů národní bezpečnosti náleželo do oboru působnosti ministerstva národní bezpečnosti zejména: řízení Sboru národní bezpečnosti a správa jeho věcí, projednání zásadních otázek, souvisejících se zřizováním a udržováním jiných bezpečnostních sborů (orgánů), péče, aby SNB sledovala zachování předpisů o tzv. místní bezpečnosti, provádění předpisů o zbraních střelivu a výbušninách, provádění předpisů o hlášení obyvatelstva, provádění předpisů o občanských průkazech, provádění předpisů o cizincích, provádění předpisů o cestovních pasech, výkon trestů ve správních věznicích a táborech nucených prací, jejich správa a střežení, dohled na věci státní spolehlivosti, provádění předpisů o vysílacích radioelektrických stanicích pokusných a amatérských, výkon dopravní bezpečnosti silniční letecké a vodní, vydávání obecných právních předpisů ve věcech výše uvedených.

V § 2 pak nalezneme výčet úkolů, jež byly dosud označeny jako úkoly národní bezpečnosti, a nadále náležely do působnosti ministerstva vnitra.²³

Toto vládní nařízení, jež nabylo účinnosti dnem 23. 5. 1950, odebralo z působnosti ministerstva vnitra Sbor národní bezpečnosti.

Tento stav, kdy SNB nebyl pod ministerstvem vnitra, ale pod ministerstvem národní bezpečnosti, však netrval dlouho. Již 11. 9. 1953 vláda svým nařízením č. 77/1953 Sb., o nové organizaci ministerstev a ústředních orgánů státní správy, sloučila ministerstvo vnitra a ministerstvo národní bezpečnosti v ministerstvo vnitra.

Zákon č. 286/1948 Sb. platil až do roku 1965, kdy byl přijat novější zákon, a to: zákon č. 70/1965 Sb., o Sboru národní bezpečnosti.

Preambule tohoto zákona hovoří o základních zájmech tehdejší společnosti, což byla dle ní ochrana socialistického společenského a státního zřízení, socialistického společenského vlastnictví, bezpečnost osob, ochrana jejich práv a jejich majetku, jakož i důsledné dodržování a stálé upevňování socialistické zákonnosti. Také ukládá Sboru národní bezpečnosti při veškeré své činnosti vycházet z cílů a směrnic stanovených Komunistickou stranou Československa. Již z této preambule je zjevné, že ochrana socialistického zřízení je podstatným úkolem SNB. V podobném duchu se nese ustanovení § 1, který uvádí, že Sboru národní bezpečnosti náleží přímé zajišťování ochrany socialistického společenského a státního zřízení, veřejného pořádku, bezpečnosti osob, jakož i majetku. Jeho druhý odstavec mluví o Sboru národní bezpečnosti jako orgánu státního donucení, který v celé své činnosti zároveň uplatňuje prostředky společenského působení, výchovy a prevence. Oddíl (resp. § 3) obsahuje výčet úkolů Sboru národní bezpečnosti. Jeho úkoly byly: zajišťování ochrany socialistického společenského a státního zřízení, odhalování a zneškodňování nepřátelské činnosti zaměřené proti Československé socialistické republice a ochrana občanů před touto nepřátelskou činností, zabezpečování ochrany státních hranic, objektů zvláštní důležitosti a spolupůsobení při obraně státu, zajišťování ochrany veřejného pořádku, zajišťování

²³ péče o požární bezpečnost včetně věcí hasičů, o zajištění pomoci při živelných pohromách a o protiletdeckou ochranu, péče o věci spolků aj. organizací a shromáždění, projednání zásadních věcí trestního práva a řízení správního, dohled nad zachováním předpisů o používání vlajek, praporů, znaků a odznaků ozbrojených sborů, péče o věci tzv. místní bezpečnosti, péče o administrativní vojenské věci a o věci brané výchovy, péče o pořádek ve věcech divadel a kin, o věci výstav, představení, zábav, produkcí, licencí, sbírek, sázek a věcných loterií, péče o ochranu úrody a potírání lesního a polního pychu, potírání zjevů, ohrožujících mravnost, zejména alkoholismus, užívání omamných prostředků, pohlavních nemocí, prostituce apod., péče o ochranu zvířat před týráním.

bezpečnosti a důstojnosti osob, zajišťování ochrany majetku. Sbor měl dále dbát o bezpečnost a plynulost silničního provozu. Do jeho kompetence spadalo odhalování trestných činů, provinění a přestupků a zjišťování jejich pachatelů. Měl vyšetřovat a vyhledávat trestné činy podle trestního řádu, podle zvláštních předpisů měl objasňovat provinění a přestupky, a pokud zákon stanovil, rozhodovat o přestupcích. Rovněž měl předcházet trestné i jiné protispolečenské činnosti a napomáhat k odstraňování jejich příčin a k upevňování socialistické zákonnosti a státní disciplíny.

Obdobně jako podle předchozího zákona byl Sbor národní bezpečnosti ozbrojený a podle vojenských zásad organizovaný, podřízený ministru vnitra.

Ministr vnitra byl přímý nadřízený všech příslušníků Sboru národní bezpečnosti a vykonával nad nimi kázeňskou pravomoc. Příslušníci Sboru národní bezpečnosti byli povinni řídit se rozkazy ministra vnitra a příslušných náčelníků a velitelů.

V § 5 se již hovoří o tom, že Sbor národní bezpečnosti tvoří státní bezpečnost a veřejná bezpečnost, jež byly oborově samostatnými složkami. Toto ustanovení v předchozí úpravě SNB chybělo. V rámci veřejné a státní bezpečnosti byli jmenováni vyšetřovatelé, kteří ve věcech, týkajících se vyšetřování, byli podřízeni náčelníkům vyšetřovacích součástí. Při vyšetřování trestných činů měli vyšetřovatelé postupovat podle ustanovení trestního řádu. O organizaci Sboru zákon v § 6 stanoví, že Sbor národní bezpečnosti je organizován podle krajů a okresů. V okresech byla veřejná bezpečnost organizována podle obvodů. Ministr vnitra mohl přizpůsobit organizaci potřebám bezpečnostní služby.

Sbor národní bezpečnosti při plnění svých úkolů spolupracoval především s národními výbory a národní výbory zabezpečovaly místní záležitosti veřejného pořádku také prostřednictvím Sboru národní bezpečnosti. V těchto případech plnil Sbor národní bezpečnosti úkoly uložené mu národními výbory v rámci jejich pravomoci. Za plnění úkolů uložených národními výbory při zabezpečování místních záležitostí veřejného pořádku byli náčelníci Sboru národní bezpečnosti odpovědní jak příslušným národním výborům, tak i vyšším náčelníkům. Ve věcech výkonu služby byli odpovědní a podřízeni jen vyšším náčelníkům.

Spolupráce SNB s národními výbory nebyla žádnou novinkou, např. předchozí zákon č. 286/1948 Sb. přímo v § 1 stanovil, že chránit lidově demokratické zřízení, střežit státní hranice, zajistit bezpečnost osob a majetku a udržovat veřejný pořádek náleží ministerstvu vnitra a národním výborům.

Rovněž povinnost příslušníků Sboru národní bezpečnosti plnit pokyny, které jim orgány prokuratury a soudy ukládají v rámci své pravomoci, je v podstatě zakotvena i v předchozím zákoně.

Novinkou v zákoně č. 70/1965 Sb. je ustanovení v § 10, jenž stanoví, že Sbor národní bezpečnosti spolupracuje při plnění svých úkolů s vedením podniků a závodů, jednotlivých zemědělských družstev a jiných lidových družstev, s dobrovolnými společenskými organizacemi, především s Revolučním odborovým hnutím a Československým svazem mládeže, jakož i s jinými orgány a organizacemi. Zejména s nimi projednává příčiny a podmínky vzniku trestných činů a jiných negativních jevů, závažnější případy porušení veřejného pořádku, zejména pravidel socialistického soužití, upozorňuje je na zjištěné nedostatky a radí se s nimi o vhodných opatřeních k nápravě, popřípadě činí vhodná opatření k nápravě. Ustanovení § 10 dle mého názoru rozvíjí i ustanovení § 1 odst. 2, jenž zmiňuje uplatňování prostředků společenského působení, výchovy a prevence.

Podle tohoto zákona má Sbor postupovat při veškeré své činnosti v úzké spolupráci s občany a získávat je k aktivní účasti na posilování ochrany a bezpečnosti státu a na udržování veřejného pořádku. Značně podobně jako v předchozím zákoně tak i zde byla možnost, že dobrovolně se hlásící občané, kteří požívají všeobecné vážnosti a důvěry, mohou být pověřeni plněním některých bezpečnostních úkolů. Byli-li zevně označeni, měli práva a povinnosti podle tohoto zákona jako příslušníci Sboru národní bezpečnosti, pokud ministr vnitra nestanovil jinak.

Spíše povahu jakési deklarace má § 11 odst. 3, který stanoví, že každý občan má právo obracet se na Sbor národní bezpečnosti s podněty a žádostmi o pomoc. Sbor národní bezpečnosti byl povinen v rozsahu stanoveném tímto zákonem a trestním řádem podnět přijmout a požadovanou pomoc poskytnout. Obdobné ustanovení v předchozím zákoně chybí, nicméně se domnívám, že není nutné, neboť by se toto mělo považovat za samozřejmost. Podle tohoto zákona byli příslušníci Sboru národní bezpečnosti oprávněni při výkonu své pravomoci žádat o pomoc a vhodnou součinnost národní výbory, ostatní státní orgány i vojenské útvary. Příslušníci Sboru národní bezpečnosti mohli v nebezpečí požádat každého o pomoc. Požadovaný byl povinen pomoc poskytnout, avšak nemusel tak učinit, bránila-li mu v tom důležitá okolnost, nebo jestliže by se tím vystavil vážnému ohrožení sebe nebo osoby sobě blízké.

I minulé úprava obsahovala ustanovení, že příslušník SNB může požádat o pomoc jiné státní orgány a v nebezpečí i občana, nicméně zde nebyla, na rozdíl od novější úpravy, zakotvena povinnost pomoc poskytnout, a výjimky, kdy povinnost poskytnout pomoc není

dána. V předchozí úpravě rovněž nebyly řešeny případy, kdy v souvislosti s poskytováním pomoci občanem dojde ke škodě. K tomuto zákon č. 70/1965 Sb. V §13 praví: „Došlo-li u občana k poškození na zdraví nebo k jeho smrti v souvislosti s pomocí, kterou občan poskytl na žádost nebo s vědomím příslušníka Sboru národní bezpečnosti, uhradí škodu tím vzniklou stát obdobně podle předpisu o odškodňování pracovních úrazů. Občanovi se hradí též škoda na věcech, která mu vznikla v souvislosti s poskytnutím pomoci. Přitom se hradí skutečná škoda, a to v penězích, pokud se neodčiní uvedením v předešlý stav; poškozenému může však být přiznána úhrada nákladů spojených s pořízením nové věci náhradou za věc poškozenou. Stát hradí i škodu, kterou občan v souvislosti s poskytnutím pomoci způsobil jinému při plnění úkolů, které z pomoci vyplynuly“.

Ve výše uvedeném obsahu náhrad je patrná propracovanost zákona a snaha zákonodárce pamatovat na různé případy, které mohou v reálné situaci vzniknout.

V pátém oddílu zákona byla upravena práva a povinnosti příslušníků Sboru národní bezpečnosti (§§ 14 - 26). Příslušníci Sboru národní bezpečnosti měli chránit při plnění svých úkolů stanovených tímto zákonem ústavní i jiná práva a dbát, aby byly dodržovány ústavní a jiné povinnosti. Zejména byli povinni vždy zakročit proti narušování veřejného pořádku a proti páchání jakékoli trestné činnosti. Při veškeré své činnosti, zejména ve svém vystupování a při zákrocích, byli příslušníci Sboru národní bezpečnosti povinni dbát náležité vážnosti, cti a důstojnosti občanů i své vlastní, což je požadavek vlastní i pozdějším právním úpravám z doby po roce 1989.

Příslušníci Sboru národní bezpečnosti požívali při výkonu své pravomoci zákonné ochrany jako veřejní činitelé. Kdo rušil nebo ztěžoval výkon jejich pravomoci, odpovídal podle zákona.

Pojem „veřejný činitel“ se pro označení příslušníků SNB vyskytuje až v tomto zákoně. Zakročoval-li-li příslušník Sboru národní bezpečnosti, měl užít - pokud to okolnosti dovoľovaly nebo vyžadovaly - slovo: „Jménem zákona!“. Každý byl povinen uposlechnout jeho výzvy. Tato povinnost příslušníka SNB byla obsažena již v předchozím zákoně, nicméně ustanovení, které výslovně stanovilo, že v takovém případě je každý, i příslušník vojska, povinen uposlechnout jeho výzvy do zákona č. 70/1965 Sb. přejato nebylo. Nicméně se domnívám, že zákonodárce pouze nepovažoval za nutné toto zvláště zdůrazňovat, než že by měl úmysl nestanovit vojenským osobám tuto povinnost uposlechnout.

Příslušníci Sboru národní bezpečnosti byli oprávněni požadovat potřebné vysvětlení od každého, kdo mohl přispět k objasnění skutečností nutných ke zjištění trestných činů, provinění nebo přestupků. Za tím účelem jej mohli vyzvat, aby se dostavil. Vysvětlení

nesmělo být požadováno od toho, kdo by jím porušil zákonem výslovně uloženou nebo uznanou povinnost mlčenlivosti, ledaže by byl této povinnosti zproštěn příslušným orgánem, nebo tím, v jehož zájmu tuto povinnost měl. Rovněž přibýlo i nové ustanovení o právu odepřít vysvětlení, což mohl učinit ten, kdo by jím způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobám blízkým. Kdo se dostavil na výzvu, měl nárok na náhradu hotových výdajů a ušlého výdělku. Tento nárok neměl ten, kdo byl předvolán ve svém vlastním zájmu. Nárok zanikl, neuplatnil-li jej oprávněný do 3 dnů po dostavení. V případě, že předvolaná osoba bez omluvy nebo bez závažných důvodů nevyhověla výzvě, mohla být předvedena. Bylo-li třeba v zájmu veřejného pořádku zjistit totožnost osoby, která nechce nebo nemůže svou totožnost hodnověrně prokázat, byli příslušníci Sboru národní bezpečnosti oprávněni tuto osobu předvést. Předvedená osoba musela být ihned po provedení potřebných služebních úkonů propuštěna, nejpozději však do 24 hodin. Příslušníci Sboru národní bezpečnosti byli oprávněni k provedení potřebných služebních úkonů předvést každého, kdo hrubým způsobem narušoval veřejný pořádek, zejména výtržnostmi nebo jiným nepřístojným chováním. Po provedení potřebných služebních úkonů musel být předvedený neprodleně propuštěn, nejpozději však do 48 hodin. Příslušníci Sboru národní bezpečnosti byli rovněž oprávněni, bylo-li toho nezbytně třeba, zadržet každého, kdo měl být vyhoštěn, na dobu nezbytně nutnou k provedení vyhoštění, nejdéle však na dobu 8 dnů a byli oprávněni se přesvědčit, zda ten, vůči němuž zakročují v zájmu zachování veřejného pořádku, není ozbrojen. Při výkonu služby na státních hranicích byli příslušníci Sboru národní bezpečnosti oprávněni vykonat osobní prohlídku, prohlídku zavazadel, jakož i prohlídku dopravních prostředků, a byli povinni zabránit neoprávněnému přechodu přes státní hranice. Příslušníci Sboru národní bezpečnosti byli povinni zachovávat mlčenlivost o věcech, o kterých se dozvěděli při výkonu služby nebo v souvislosti s ní a které v obecném zájmu nebo v zájmu zúčastněných osob vyžadovaly, aby zůstaly utajeny před nepovolanými osobami. Ministr vnitra mohl stanovit, kdy příslušník Sboru národní bezpečnosti směl být této povinnosti zproštěn.

V zásadě lze říci, že předchozí zákon byl v mnoha oblastech stručnější a jednodušší, nestanovoval pravidla pro některé postupy při plnění úkolů SNB a nepamatoval na mnoho případů, ke kterým při výkonu služby příslušníky SNB mohlo dojít.

V oddílu šestém, který nese název Služební poměry příslušníků Sboru národní bezpečnosti, nalezneme v § 27 zákonný předpoklad, že příslušníkem Sboru národní bezpečnosti se může stát politicky vyspělý, bezúhonný československý občan, splňuje-li i ostatní předpoklady pro výkon služby. V § 28 je příslušníkům SNB uloženo, že musí být pro

výkon služby náležitě vycvičení a vyškoleni. Byli povinni pečovat neustále o prohlubování svého vzdělání a své kvalifikace a udržovat své politické a odborné znalosti trvale na vysokém stupni. Na rozdíl od zákona č. 286/1949 Sb. jsou zde přímo specifikovány požadavky na vyšetřovatele, kterým podle tohoto zákona může být jmenován jen příslušník Sboru národní bezpečnosti, který dosáhl věku nejméně 23 let a má úplné vysokoškolské právnické vzdělání. Ministr vnitra mohl při jmenování vyšetřovatele z důležitých důvodů výjimečně prominout vysokoškolské právnické vzdělání, jestliže jmenovaný jinak dával záruku správného výkonu funkce vyšetřovatele. Obdobně jako v předchozí úpravě příslušníci Sboru národní bezpečnosti podléhali pravomoci vojenských soudů a ustanovením o trestných činech vojenských. Jejich hodnosti odpovídaly stejným vojenským hodnostem.

V zákoně č. 70/1965 Sb. se již nehovoří o doplňování Sboru vojenskými osobami, ani o přidělování příslušníků SNB k vojsku. Obdobnou povahu má ustanovení § 30, kde se stanoví možnost, že ministr vnitra může k plnění bezpečnostních úkolů povolat příslušníky vojsk nebo jiných ozbrojených sborů ministerstva vnitra. Plnili-li příslušníci vojsk nebo jiných ozbrojených sborů ministerstva vnitra úkoly Sboru národní bezpečnosti, měli při jejich plnění stejná práva a stejné povinnosti podle tohoto zákona jako příslušníci Sboru národní bezpečnosti, pokud ministr vnitra nestanovil jinak.

Ministr vnitra mohl též k plnění úkolů vojsk nebo jiných ozbrojených sborů ministerstva vnitra povolat příslušníky Sboru národní bezpečnosti. Plnili-li příslušníci Sboru národní bezpečnosti úkoly vojsk nebo jiných ozbrojených sborů ministerstva vnitra, měli při plnění těchto úkolů naopak stejná práva a stejné povinnosti jako příslušníci vojsk nebo jiných ozbrojených sborů ministerstva vnitra, pokud ministr vnitra nestanovil jinak.

Výše zmíněné ustanovení však uvádí toliko ozbrojené síly ministerstva vnitra.

Dalším v řadě zákonů upravujících postavení a činnost SNB se stal zákon č. 40/1974 Sb. ze dne 24. dubna 1974. Tento zákon, jenž byl nahrazen až v roce 1991, opět přináší rozsáhlejší úpravu než zákony předchozí.

Úkoly SNB podle § 4 tohoto zákona jsou „odhalovat a zneškodňovat nepřátelskou činnost zaměřenou proti Československé socialistické republice, chránit bezpečnost osob a majetku; soustřeďovat a zpracovávat informace důležité pro bezpečnost státu a jeho politický a hospodářský rozvoj; zabezpečovat ochranu ústavních činitelů; ve vymezeném rozsahu zabezpečovat ochranu objektů zvláštní důležitosti; odhalovat trestné činy a přečiny a zjišťovat jejich pachatele; vyšetřovat a vyhledávat trestné činy a objasňovat přečiny podle trestního řádu; podílet se na zajišťování úkolů stanovených předpisy o ochraně státního,

hospodářského a služebního tajemství; spolupůsobit při obraně Československé socialistické republiky a při ochraně státních hranic; působit při zajišťování veřejného pořádku, a byl-li porušen, činit opatření k jeho obnovení; spolupůsobit při řízení silničního provozu a dohlížet na jeho bezpečnost a plynulost; odhalovat přestupky, které podle zvláštních předpisů též objasňuje, a pokud zákon stanoví, rozhodovat o přestupcích; plnit stanovené úkoly v ochranném dohledu.“

Novinkou v zákoně č. 40/1974 Sb. je prvek mezinárodní spolupráce uvedený v ustanovení § 7 kde se stanoví, že Sbor národní bezpečnosti se v souladu s příslušnými dohodami podílí na upevňování bezpečnosti států světové socialistické soustavy; za tím účelem spolupracuje s bezpečnostními službami těchto států. Ze znění tohoto ustanovení je patrné, že spolupráce nezahrnuje „západní“ státy, což vzhledem k politické situaci není překvapivé, nicméně jedná se o pokrokový prvek v boji proti zločinu (ačkoli mohl být použit i proti politickým odpůrcům).

V části o organizaci Sboru zůstala obdobná či stejná ustanovení, že Sbor národní bezpečnosti je podle vojenských zásad organizovaný sbor, který plní úkoly na celém území Československé socialistické republiky.

Zásady organizace Sboru národní bezpečnosti stanovoval ministr vnitra Československé socialistické republiky.

Avšak ke změnám, jež odrážejí federální uspořádání Československa, došlo v § 4, který stanoví, že organizaci útvarů Sboru národní bezpečnosti řízených ministrem vnitra Československé socialistické republiky stanoví ministr vnitra Československé socialistické republiky, organizaci útvarů Sboru národní bezpečnosti řízených ministrem vnitra České socialistické republiky a ministrem vnitra Slovenské socialistické republiky stanoví tito ministři. A rovněž v ustanovení § 10 odst. 1, který uvádí, že ministr vnitra Československé socialistické republiky je představeným všech příslušníků Sboru národní bezpečnosti; ministr vnitra České socialistické republiky a ministr vnitra Slovenské socialistické republiky byli představenými všech příslušníků Sboru národní bezpečnosti, kteří byli zařazeni v útvarech jimi řízených, a dále, shodně s předchozím zákonem, je Sbor národní bezpečnosti v zásadě organizován podle krajů, okresů a obvodů. Rovněž podle zákona č. 40/1974 Sb. příslušníci Sboru národní bezpečnosti stále podléhají pravomoci vojenských soudů a ustanovením o trestných činech vojenských, ustanovení o rovnocennosti s vojenskými hodnostmi zde již chybí.

Poměrně rozsáhlou část zákona tvoří Hlava třetí, Oddíl druhý - Oprávnění příslušníků Sboru národní bezpečnosti. V paragrafech 19-31 je obsažen výčet oprávnění příslušníků SNB

při výkonu služby. Jsou to: oprávnění požadovat vysvětlení, oprávnění požadovat prokázání totožnosti, úkony při zjišťování totožnosti neznámých osob, zajištění, oprávnění odebrat zbraň, zajišťování ochrany leteckého provozu, oprávnění k prohlídce dopravních prostředků, oprávnění při výkonu služby na státních hranicích, zákaz vstupu na určená místa, oprávnění otevřít byt, odnětí věci v řízení o přestupku.

Přestože tento výčet v mnohém koresponduje s předchozí úpravou, úprava oprávnění příslušníků SNB doznala určitých změn. Výčet oprávnění podle tohoto zákona je větší a podrobnější. Nově přibylo např. oprávnění k prohlídce bytu, a také prohlídka vozidla, která byla v předchozí úpravě pouze v souvislosti s výkonem funkce na hranicích, je podle novějšího zákona možná při pátrání po hledaných osobách, zbraních, střelivu, výbušninách, omamných prostředcích nebo odcizených věcech. V tomto případě byli příslušníci Sboru národní bezpečnosti oprávnění přesvědčit se, zda se hledaná osoba nebo věc nenachází v dopravních prostředcích. Dále přibylo oprávnění zakázat vstup na určená místa. Jestliže to vyžadovalo účinné zabezpečení veřejného pořádku nebo jiný zájem státu, byli příslušníci Sboru národní bezpečnosti oprávnění přikázat každému, aby na nezbytně nutnou dobu nevstupoval na určená místa anebo se na nich nezdržoval. Nové je také odnětí věci v řízení o přestupku.

Ve čtvrté hlavě, jež nese název „Vztahy Sboru národní bezpečnosti k jiným státním orgánům, socialistickým organizacím a k občanům“ kromě jiného nalezneme § 40, jenž uvádí, že služební zákrok směřující k rozpuštění veřejného shromáždění, manifestace nebo průvodu provádí útvar Sboru národní bezpečnosti na základě rozhodnutí příslušného národního výboru. Bez tohoto rozhodnutí mohl služební zákrok provést, pokud účastníci veřejného shromáždění, manifestace nebo průvodu páchali trestný čin, přečin nebo přestupek. O služebním zákroku měl vyrozumět neprodleně příslušný národní výbor. Toto ustanovení je vcelku nové, a domnívám se, že se stalo součástí zákona pravděpodobně kvůli událostem z roku 1968.

Oddíl druhý – „Vztahy ke státním, družstevním a společenským organizacím a k občanům“ obdobně jako předchozí zákon upravuje vztahy SNB s dalšími osobami, např. právo příslušníka SNB požadovat pomoc, spolupůsobení v oblasti prevence, právo kohokoliv obracet se s žádostmi a podněty na SNB, atd.

O povolávání jiných orgánů k plnění úkolů Sboru národní bezpečnosti pak hovoří § 51 a následující. Ten uvádí, že ministr vnitra Československé socialistické republiky může povolat k plnění úkolů Sboru národní bezpečnosti vojáky vojsk ministerstva vnitra a v mimořádných případech může k plnění úkolů při udržování veřejného klidu, pořádku

a bezpečnosti uvnitř státu povolati v dohodě s ministrem národní obrany Československé socialistické republiky vojáky Československé lidové armády v činné službě, po souhlasu hlavního velitele Lidových milicí příslušníky Lidových milicí, po dohodě s ministrem spravedlnosti České socialistické republiky a ministrem spravedlnosti Slovenské socialistické republiky příslušníky Sborů nápravné výchovy a po dohodě s ministrem vnitra České socialistické republiky a ministrem vnitra Slovenské socialistické republiky příslušníky veřejných požárních útvarů.

V této části zákonné úpravy je patrný rozdíl oproti předchozímu zákonu, kde se hovořilo pouze o jiných ozbrojených sborech MV, zejména o vojskách ministerstva vnitra, zde je značný posun a povolati je možno i příslušníky ČSLA (Československé lidové armády), Lidových milic, atd.

Vojáci vojsk ministerstva vnitra, vojáci Československé lidové armády, příslušníci Lidových milicí, Sborů nápravné výchovy a veřejných požárních útvarů povolání podle odstavců 2 a 3 měli při plnění bezpečnostních úkolů stejná práva a povinnosti jako příslušníci Sboru národní bezpečnosti, pokud příslušný ministr vnitra nerozhodl jinak.

2.1.1. Použití zbraně

Postavení člena SNB při výkonu služby, a zejména pak použití zbraně, upravoval § 19 zákona č. 149/1947 Sb., který ve svém odst. 2 uváděl, že zakročují-li členové sboru „semknutě pod jednotným vedením a velením při shluknutích a sroceních“, platí o užití zbraní příslušné předpisy pro vojsko. V této souvislosti je však třeba zmínit působnost vojenského řádu na členy SNB, který zejména konkretizoval použití zbraně a byl subsidiárně používán pro úpravu práv a povinností členů SNB, pokud předpisy upravující jejich činnost neupravovaly tato práva a povinnosti odlišně.

Odst. 1 uváděl, že člen Sboru konající službu má zákonem stanovená práva strážce civilní, a koná-li službu v uniformě, i práva strážce vojenské, ale smí užit zbraně, šetře opatrnosti podle okolností případu potřebné, jen v určitých případech. Ze znění prvního odstavce lze tedy vyvodit jakýsi důraz na subsidiaritu (taxativní výčet případů) a proporcionalitu (výraz „šetře opatrnosti podle okolností případu potřebné“) užití zbraně členem SNB. Šetřením opatrnosti podle okolností případu potřebné je, ve smyslu služebních instrukcí, užití zbraně co nejšetnější, tedy *„jen takovým způsobem a do té míry, aby bylo dosaženo účelu, k němuž směřuje, a aby nebyl ohrožen život osob jiných. Úmysl člena SNB musí tudíž směřovati pouze k tomu učiniti osobu k útoku, k odporu, po příp. k útěku*

*neschopnou a nutno od dalšího použití zbraně upustiti, jakmile tohoto účelu bylo dosaženo (...) Ačkoli se má zbraně užíti co nejšetrněji, musí jí přece býti užito tak, aby protivník stal se co možno ihned k boji neschopným a odpor byl co možno rázem zlomen, při pokusech o útěk, aby pokračování v útěku bylo znemožněno“.*²⁴

Taxativní výčet případů, kdy člen SNB směl zbraň použít, zahrnuje případy obvyklé jednak pro civilní sféru užití zbraně, jednak sféru policejního a vojenského použití zbraně. V prvním případě jde o použití zbraně v rámci nutné obrany, aby člen SNB odvrátil násilný útok, jenž na něho byl učiněn, nebo který mu bezprostředně hrozí, nebo jímž se ohrožuje život jiné osoby. Tato definice má velmi blízko ke dnešnímu pojetí nutné obrany, avšak vyžadovala, aby se jednalo o útok násilný, tedy nikoliv útok verbální či na majetek. Služební instrukce (Vojenský řád, Služební instrukce z roku 1948 – otázky a odpovědi) k tomuto uvádí: „Případ nutné obrany jest tu jen tehdy, jde-li o bezprávný násilný útok, tedy o útok skutkem a ohrožuje-li útok buď osobní bezpečnost člena SNB, nebo život jiné osoby. Útok musí nastávat nebo aspoň bezprostředně hroziti, t. j. z okolností musí být nepochybně patrné, že se útočník k jeho okamžitému provedení strojí a útok nesmí být ještě dokonán“. K tomuto ustanovení potom služební instrukce uvádějí i definice bezprávného útoku („takový, který se děje proti právu; obrana není tudíž přípustná proti řádnému úřednímu výkonu, proti výkonu kázeňské moci, proti útoku osoby nepřičetné, který jest odůvodněn stavem nouze“), násilného útoku („rozumí se zde násilí fyzické, t. j. útok skutkem, buď vlastní silou pachatele, nebo jiným způsobem, třeba nepřímým, nikoli však násilí psychické (slovem, výhružkou atd.)“, útoku jako takového („vůbec takové počínání nějakého člověka, kterým osoby nebo věci vydány jsou nebezpečí zranění nebo poškození. Útok není ještě dokonán, pakliže útočník drží ještě zbraň v ruce“).²⁵

Dále šlo o případy, jestliže se nebezpečný zločinec, proti kterému člen Sboru případně zakročoval, na jeho vyzvání nevzdal, nebo se zdráhal opustit svůj úkryt. Takto směla být zbraň použita pouze proti nebezpečnému zločinci a za podmínek, že člen SNB proti němu oprávněně zakročuje, přičemž byl zločinec členem SNB vyzván, aby se vzdal nebo svůj úkryt opustil a této výslovné výzvy neuposlechl. K výzvě, aby se zločinec vzdal, sloužila formule

²⁴ *Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi.* Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948. s. 41

²⁵ *Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi.* Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948. s. 39

„Ruce vzhůru“²⁶ Zbraně směl člen SNB použít též tehdy, nešlo-li jinak překonat odpor směřující k zmaření jeho služebního výkonu. Podle služebních instrukcí měl člen SNB „užití zbraně, nelze-li jinak překonati odpor směřující k zmaření služebního výkonu člena SNB, tedy odpor takový, kterým se zamýšlí zabrániti členu SNB provedení určitého služebního výkonu, buď již započatého, nebo ohlášeného. Tedy kupř. domovní prohlídky, zatčení atd. Odpor nemusí směřovati proti členu SNB; musí být aktivní. U pasivního odporu jest vždy uvážiti, zda nebude výhodnější použití mírnějších prostředků.“²⁷ Mírnějšími prostředky bylo ve smyslu služebních instrukcí myšleno „1. napomenutí hlasem rozkazovacím, 2. zatčení, 3. přiložení svěřacích řetízku, pronásledování prchajícího honěním popř. použitím služebního psa, 5. vyzvání osob nahodile přítomných“. ²⁸ Opět je zde zmiňována jistá forma subsidiarity, podobně jako v dalším případě, kdy smělo být zbraně užito, aby se zamezilo útěku nebezpečného zločince, jehož člen SNB nemohl jiným způsobem zadržet, respektive jiný způsob v danou chvíli neměl po ruce. Z vojenské sféry užití zbraně byl v § 19 odst. 1 uveden případ použití zbraně při odvracení nebezpečného útoku, který ohrožuje střežený objekt, po marné výzvě, aby bylo upuštěno od útoku. V tomto ustanovení bylo dokonce přímo stanoveno, že použití zbraně musí předcházet výzva útočníkovi, aby útoku zanechal. Zde vojenský služební řád upravoval podmínky použití zbraně odlišně, s ohledem na specifika vojenské služby. Článek 182 a článek 183 Vojenského služebního řádu z roku 1948 umožňovaly použití zbraně stráží v situaci, bylo-li nemožné zatknout viníka, který stráž nebezpečně ohrožoval či zranil útokem nebo stráž i přes napomenutí dál hrubě urážel. Stráž mohla dále použít zbraň proti tomu, koho zadržela nebo jí byl odevzdán ke střežení jako nebezpečný zločinec a tato osoba se pokusila o útěk a přes varovné zvolání se nezastavila, za podmínky, že ji nebylo možno zastavit jinak. Užití zbraně strážným bylo samozřejmě povoleno i v místech ohrožených nepřítelem proti podezřelé osobě, nepodala-li na výzvu stráže uspokojivou odpověď a dala se na útěk. Umožňovaly-li to podmínky, měl strážný povinnost použít nejprve bodák.

Rovněž zde byl stanoven způsob, jakým mají členové SNB při strážích zacházet se zbraněmi. Puška se nosila s nasazeným bodákem, zpravidla na řemeni na rameni nebo, pokud

²⁶ *Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi.* Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948. s. 40

²⁷ *Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi.* Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948. s. 40

²⁸ *Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi.* Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948. s. 41

při stráží stojí, u nohy, samopal potom v poloze jako k poctě (tedy šikmo přes prsa – pozn. autora). Hrozilo-li nebezpečí, strážný měl přenést zbraň do polohy k palbě. Zbraň nesměl strážný nikdy dát z ruky ani si ji nechat nikým vzít. V případě nutnosti přivolání pomoci byl strážný oprávněn vystřelit jednou nebo několikrát do vzduchu, přičemž musel dbát nezbytné opatrnosti.

Použití zbraně bylo rovněž teritoriálně povoleno v celním pohraničním pásmu za stavu zvýšeného ohrožení republiky nebo zvýšeného ohrožení života, majetku nebo svobody státních občanů, vyhlášeného ve Sbírce zákonů a nařízení Ministerstvem vnitra, jestliže osoba, která po opětovné výzvě se nezastavila, nýbrž se dala na útěk, a nemohla být jinak zadržena. Nutnost upravit jmenovitě situaci v pohraničí byla dána situací po druhé světové válce a po odsunu sudetských Němců a přílivem nového obyvatelstva do těchto oblastí, jak vyplývá např. z interpelace poslance Hatiny ministru vnitra „ve věci sjednání nápravy v pohraničních okresích z důvodů bezpečnostních“ ze dne 18. září 1946, v níž se mj. praví: *„Poměry v našem pohraničí, na jejichž ozdravění čeká velká řada slušných a poctivých lidí, se den ze dne zhoršují, zejména na t. zv. západní hranici naší republiky. Den ze dne očekávají slušní lidé, že povolané úřady učiní potřebná opatření, zejména pokud jde o ochranu a bezpečnost života a také k ochraně státního národního majetku. Čekají však marně a poměry se čím dál tím více zhoršují. Poměry jsou už tak příznačné, že se jimi musí zabývat denní náš tisk, který nestačí upozorňovati na křiklavé a někdy neuvěřitelné případy, které se v našem pohraničí vyskytují. Jeden z mnoha četných případů byl podroben kritice tisku, v němž bylo poukázáno, jak vypadají tyto poměry v městě Aši a v dalekém okolí. V městě Aši stěžují si tamní čeští lidé na nedostatečnou bezpečnost jejich životů a přílišné lhostejné nazírání na to, jak se zachází se státním majetkem. V Aši se vykrádá každé noci minimálně 5, maximálně 15 bytů. Policie k těmto zjištěným krádežím chová se naprosto lhostejně. Mimo to v noci nikdo z bezpečnostních orgánů nekoná službu, takže je nebezpečno jít v Aši v pozdních večerních hodinách po ulici, aby člověk nepřišel o život. Tak v minulých dnech šel občan v pozdních hodinách večerních ze schůze a byl zastaven třemi Slováky. Jedním z nich byl požádán, aby mu zapálil cigaretu, a když tak učinil, druhý ze zadu hodil mu kabát na hlavu, kusem cihly jej omráčil, pak v mdlobách byl tento člověk obrán o všechno, co u sebe měl. Ztratily se mu peníze, hodinky, ba i kapesní nůž. Když tento případ byl hlášen policii, bylo nad tím bezpečnostními orgány pokrčeno rameny a policie se ani nepokusila pachatele vypátrati. Za těchto poměrů ženy v domácnostech bojí se večer zůstat ve svých příbytcích samotny. V Aši je přes 600 bytů prázdných, přijde-li někdo do Aše trvale se usídlit, nedostane ani*

*nejprimitivnější kus nábytku, protože všech těchto 600 bytů je vykradeno. A tak bychom mohli pokračovati ještě k tragičtějším případům...*²⁹

Patrně o použití palubních zbraní se jednalo při „výkonu služby letecké“, aby člen SNB přinutil k přistání letadlo, které neuposlechne nebo zřejmě nehodlá uposlechnout výzvy k přistání, dané podle platných předpisů a tomuto ustanovení byla i podobná úprava použití zbraně při výkonu bezpečnostní služby na hraničních vodách k přinucení plavidla, které neuposlechne nebo zřejmě nehodlá uposlechnout výzvy k přistání, dané podle platných předpisů, k přistání.

V odst. 3 se pak stanoví, že kdykoliv člen Sboru ve své službě proti někomu zakročuje, má užít, připouštět-li to okolnosti, slov „Jménem zákona“. V takovém případě byl každý, i osoba vojenská, povinen uposlechnout jeho vyzvání, mohl si však potom na jeho jednání stěžovat. Nedotčeny tímto ustanovením byly předpisy o způsobu, jímž člen Sboru dává pokyny a výzvy při vykonávání zvláštních služeb (např. při řízení dopravy nebo při službě letecké). Služební instrukce tento postup dále rozvádějí, pokud jde o taktiku takového zákroku, a sice stanovují, že ještě než člen SNB pronese výše uvedenou formuli, má zůstat stát 3 – 4 kroky od osoby, proti níž zakročuje, a podle okolností buď uchopit pušku v ponos nebo ji připravit ke střelbě nebo otevřít pouzdro s pistolí a v případě hrozícího útoku ji vytáhnout a připravit ke střelbě.³⁰ Dále bylo v takové situaci členu SNB nařízeno „*napjatě pozorovati osobu, vůči které zakročuje a (člen SNB) nesmí připustiti, aby se k němu pod jakoukoli záminkou přiblížila*“.³¹

Zvláště bylo potom upraveno užití zbraně tzv. asistenčními oddíly SNB. Toto bylo podmíněno žádostí představitele okresního národního výboru v situaci, „*podnikne-li sročený dav bezprávný útok na život, tělo, svobodu nebo majetek kohokoliv a je-li zakročení zbraní nutné k odvrácení útoku*“.³² Před tím, než by taková žádost byla dána, měl představitel ONV zvážit ohrožení nezúčastněných osob. Hrozilo-li však přímé nebezpečí životu či zdraví

²⁹ *Interpelace poslance Hatiny ministru vnitra ve věci sjednání nápravy v pohraničních okresích z důvodů bezpečnostních* [online]. Digitální parlamentní knihovna, [cit. 2011-03-19]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/T0105_00.htm>.

³⁰ *Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi*. Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948. s. 42

³¹ *Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi*. Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948. s. 42

³² *Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi*. Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948. s. 42

představitele ONV, příslušníka asistence nebo osobě chráněné asistencí, mohl dát představitel ONV pokyn „*aby vojenská asistence použila zbraní, i když se dá očekávat, že jimi budou zasaženy nezúčastněné osoby*“.³³ Samy asistenční oddíly SNB nemohly samy, bez přítomnosti představitele ONV, použít zbraní, nicméně na rozkaz svého velitele je mohly použít, pokud na ně bylo střeleno, byly li napadeny „vztažením ruky jedné nebo více osob“, dotíraly-li na ně sročené osoby s nepřátelským úmyslem a ozbrojené či bez viditelného ozbrojení tak, že hrozily svým přiblížením zbavit asistenční jednotku volnosti jednání nebo omezit, ať už jakýmkoliv způsobem nebo v jakékoliv míře, osobní svobodu jejich členů. Velitel asistenční skupiny nebyl, dle služebních instrukcí, povinen zkoumat, zda žádost představitele ONV o zakročení zbraní je oprávněná, byl však odpovědný za to, jakým způsobem budou zbraně použity, a za to, aby zákrok netrval déle, než by bylo třeba k dosažení cíle, který byl asistenci vytyčen. Před použitím zbraní musel být dav třikrát vyzván, aby se rozešel. Nerozešel-li se dav, útočily nejprve jízdní jednotky, pokud byly k dispozici. Pěší jednotky měly nejprve útočit nasazeným bodákem, pokud toto dostačovalo a nebylo možno před tímto použít obušky. Při takovém zákroku mělo být „*šetřeno neozbrojených žen, dětí a starců*“.³⁴ Teprve poté smělo být použito střelných zbraní, přičemž se prioritně měly použít na „*vůdce a nejnebezpečnější zprotivilce*“.³⁵ Při vážnějších událostech, kdy by střelba z pušek nebyla účinná, bylo možno použít i kulomety a těžší zbraně.

Použití zbraně podle zákona č. 286/1948 Sb.

Právní úprava z roku 1948 v podstatné míře převzala úpravu zákona č. 149/1947 Sb., a v podstatě pouze mírně změnila formulaci některých ustanovení, nicméně jejich smysl zachovala. Jistou změnou byla jen úprava použití zbraně v pohraničním pásmu, která umožňovala nově zbraň použít, jestliže osoba po opětovné výzvě se nezastaví, snaží se uniknout a nemůže být jinak zadržena. Oproti starší formulaci, vypadl z tohoto znění požadavek, že k použití zbraně smí ze strany člena SNB dojít za stavu zvýšeného ohrožení republiky nebo zvýšeného ohrožení života, majetku nebo svobody státních občanů,

³³ *Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi*. Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948. s. 42

³⁴ *Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi*. Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948. s. 44

³⁵ *Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi*. Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948. s. 44

vyhlášeného ve Sbírce zákonů a nařízení Ministerstvem vnitra. Spektrum použití zbraně na hranicích se tak poněkud rozšířilo.

Použití zbraně podle zákona č. 70/1965 Sb.

Novinkou v tomto zákoně je, ohledně používání zbraně, výčet prostředků, které mohou příslušníci Sboru národní bezpečnosti v zájmu zachování veřejného pořádku použít, zejména při zákrocích proti výtržníkům, při maření služebního úkonu a při odvracení útoku na osobu, a sice obušek, pouta, popřípadě jiné prostředky podle příslušného předpisu. Dovolují-li to okolnosti případu, je příslušník Sboru národní bezpečnosti před použitím zbraně povinen použít těchto prostředků. Dále se tedy zachovává určitá subsidiarita použití střelné zbraně, a jak vyplývá ze znění zákona, je tato dána, kdykoliv to okolnosti umožňují³⁶.

Samotné použití zbraně je potom upraveno v § 23, který již taxativně umožňuje použít zbraň příslušníku Sboru národní bezpečnosti při výkonu jeho pravomoci a zůstává, co do náplně shodný s předešlými předpisy. Nově je také v odst. 2 zakotvena povinnost dbát nutné opatrnosti, s důrazem na to, aby nebyl ohrožen život jiných osob, než proti kterým se zakročuje, což je jistý posun od ustanovení služebních instrukcí, které jisté riziko ohrožení nezúčastněných osob, za jistých okolností, připouštěly. Počínaje zákonem č. 70/1965 Sb. měl zmíněnou povinnost řídit se jím také velitel příslušníků SNB pod jednotným velením a vedením. Vojenský řád v podobných situacích již pro příslušníky SNB neplatil. Rovněž byla dána povinnost co nejvíce šetřit život osoby, proti níž zákrok směřuje.

Použití zbraně dle zákona č. 40/1974 Sb.

Zákon č. 40/1974 Sb. přináší dosti odlišné pojetí užití zbraně, než jakým se vyznačuje předcházející úprava. Dá se rovněž říci, že ve svých důsledcích ovlivnil i podobu právní úpravy použití zbraní a donucovacích prostředků policií v současnosti.

V § 32 je upraveno použití hmatů a chvatů sebeobrany, slzotvorného prostředku, obušku, pout, služebního psa, proudu vody, vytlačování vozidly, úderu zbraní, výstrahy a varovného výstřelu do vzduchu, které, jakožto prostředky mírnější, mají být používány přednostně, a to navíc až poté, kdy, je-li to s ohledem na okolnosti případu možné, jsou příslušníky SNB užity domluvy, napomenutí a výzvy. Teprve v případě jejich neuposlechnutí

³⁶ § 24 zákona č. 70/1965 Sb., o Sboru národní bezpečnosti.

a v zájmu ochrany veřejného pořádku, zejména k odvrácení útoku na sebe nebo na jinou osobu, při služebních zákrocích proti výtržníkům a jiným nebezpečným osobám nebo k překonání odporu, který směřuje ke zmaření služebního zákroku, úkonu či výzvy, jakož i k zabránění útěku zajištěné nebo předváděné osoby, jsou příslušníci Sboru národní bezpečnosti oprávněni tyto prostředky použít. Příslušníci Sboru národní bezpečnosti byli navíc nově povinni použít toho z uvedených prostředků, který umožňuje řádné splnění jejich služebních povinností a přitom co nejméně poškozuje osobu, proti níž zakročují. Zároveň měli povinnost dbát, aby tohoto prostředku bylo použito jen způsobem přiměřeným a aby případná škoda nebyla ve zřejmém nepoměru k významu chráněného zájmu. Již dříve patrná priorita použití těchto tzv. mírnějších prostředků tak byla dále prohloubena.

V případě samotného použití zbraně je toto upraveno v § 34, kdy je taxativním výčtem případů stanoveno, že příslušník Sboru národní bezpečnosti je oprávněn použít zbraně jen v těchto případech (ve většině z nich se právní úprava shoduje s předchozími): aby v případě nutné obrany odvrátil útok vedený proti jeho osobě nebo mu bezprostředně hrozící anebo útok na život jiné osoby, jestliže se nebezpečný pachatel, proti němuž zakročuje, na jeho výzvu nevzdá nebo se zdráhá opustit svůj úkryt, nelze-li jinak překonat odpor směřující ke zmaření jeho závažného služebního zákroku, aby zamezil útěku nebezpečného pachatele, jehož nemůže jiným způsobem zadržet, nově, patrně kvůli vyššímu počtu automobilů, nelze-li jinak zadržet dopravní prostředek, jehož řidič bezohlednou jízdou vážně ohrožuje životy, zdraví a majetek a na opětovnou výzvu nebo znamení dané podle příslušných předpisů nezastaví, aby odvrátil nebezpečný útok, který ohrožuje střežený objekt nebo stanoviště, po marné výzvě, aby bylo upuštěno od útoku, proti osobě, která se v bezprostředním prostoru státních hranic po opětovné výzvě nezastaví, snaží se uniknout a nemůže být jiným způsobem zadržena, aby v bezprostředním prostoru státních hranic přinutil k zastavení dopravní prostředek, jenž na pokyn nebo výzvu dané podle příslušných předpisů nezastaví. Dále byl příslušník SNB oprávněn použít zbraň nově, bylo-li třeba zneškodnit zvíře ohrožující život nebo zdraví osob, což je situace, dle dnešních předpisů odpovídající krajní nouzi či nutné obraně, bylo-li zvíře poštveno.

Při použití zbraně byl příslušník Sboru národní bezpečnosti povinen dbát nutné opatrnosti, zejména aby nebyl ohrožen život jiných osob, a co nejvíce šetřit život osoby, proti níž služební by zákrok směřoval. Pokud by to okolnosti služebního zákroku dovoľovaly, byl příslušník Sboru národní bezpečnosti povinen před použitím zbraně použít mírnějších, výše uvedených prostředků.

Podstatnou změnou oproti minulé úpravě, i když se s náznakem můžeme setkat

v případě služebních instrukcí z roku 1948, je omezení použití zbraně, slzotvorného prostředku, obušku, pout a služebního psa, při služebním zákroku proti jednotlivé osobě, kdy jich nesmí být použito proti těhotné ženě, osobě vysokého věku, osobě se zjevnou tělesnou vadou nebo nemocí a dítěti, vyjma případů, kdy to povaha útoku vedeného touto osobou proti chráněným zájmům nebo mimořádnost vzniklé situace nezbytně vyžaduje.

Plnili-li příslušníci Sboru národní bezpečnosti služební úkoly pod jednotným velením, rozhoduje o použití prostředků a zbraně za výše uvedených omezení a podmínek velitel jednotky.

Použití zbraně dle zákona č. 333/1991 Sb., o Federálním policejním sboru a Sboru hradní policie

Zákon č. 333/1991 Sb. přináší v oblasti použití zbraně a donucovacích prostředků bezpečnostními sbory zatím nejrozsáhlejší úpravu. Z celkového pojetí pasáží věnovaných této oblasti vyplývá více, než z předchozích právních úprav, zájem státu na šetření života a zdraví osob, vůči kterým je třeba policejně zakročovat. Povinnost policisty šetřit tyto zákonem chráněné zájmy vyplývá rovněž z obecných ustanovení § 7 a § 11 tohoto zákona, kde se uvádí, že „(1) Při provádění služebních zákroků, služebních úkonů, jakož i při ostatní služební činnosti je policista povinen dbát cti, vážnosti a důstojnosti osob i své vlastní a nepřipustit, aby osobám v souvislosti s touto činností vznikla bezdůvodná újma a případný zásah do jejich práv a svobod překročil míru nezbytnou k dosažení účelu sledovaného služebním zákrokem, služebním úkonem nebo jinou služební činností, pokud to okolnosti dovolují.

(2) Policista je povinen při provádění služebního zákroku, služebního úkonu nebo jiné služební činnosti spojené se zásahem do práv nebo svobod osob poučit je, pokud to okolnosti případu dovolují, o jejich právech; v opačném případě je poučí dodatečně.“ (§ 7) a

„ (1) Policista je při provádění služebního zákroku povinen, pokud to povaha a okolnosti dovolují, použít odpovídající výzvy.

(2) Pokud to povaha služebního zákroku vyžaduje, použije policista před výzvou slov „Jménem zákona! “. (§ 11)

Donucovacími prostředky jsou dle zákona č. 333/1991 Sb. hmaty, chvaty, údery a kopy sebeobrany, slzotvorné prostředky, obušek, pouta, služební pes, technické prostředky k zabránění odjetí vozidla, zastavovací pás a jiné prostředky k násilnému zastavení vozidla, zásahová výbuška, úder střelnou zbraní, hrozba namířenou střelnou zbraní a varovný výstřel do vzduchu, přičemž použití každého z těchto prostředků je, kromě obecné úpravy jejich

použití, zvláště upraveno. Obecná úprava použití donucovacích prostředků stanoví, že před použitím donucovacích prostředků je policista povinen vyzvat osobu, proti které zakročuje, aby upustila od protiprávního jednání s výstrahou, že bude použito některého z donucovacích prostředků. Od výzvy a výstrahy může dle této právní úpravy, upustit jen v případě, že je sám napaden nebo je-li zjevně a bezprostředně ohrožen život nebo zdraví jiné osoby a věc nesnese odkladu. Dále bylo stanoveno, že použitím donucovacího prostředku má být dosaženo účelu sledovaného služebním zákrokem; přitom se použije pouze takového donucovacího prostředku, který je nezbytně nutný k překonání odporu osoby, která se dopouští protiprávního jednání. O tom, který z donucovacích prostředků použije, rozhoduje policista podle konkrétní situace tak, aby osobě, proti které zakročuje, nezpůsobil zřejmě nepřiměřenou újmu. Je zde dán široký prostor k tomu, aby bylo vždy přednostně použito mírnějších prostředků, ale na druhou stranu, je zde policistům, zcela pochopitelně, umožněno, aby v případě nebezpečí z prodlení použili ten který prostředek okamžitě.

Hmaty, chvaty, údery a kopy sebeobrany, slzotvorné prostředky a obušek je, dle § 42 zmíněného zákona, policista oprávněn použít, aby zajistil bezpečnost vlastní nebo jiné osoby před protiprávním útokem, není-li po marné výzvě od útoku upuštěno, útok bezprostředně hrozí, trvá nebo podle všech známek bude pokračovat, zabránil výtržnosti, rvačce, fyzickému napadání osob nebo úmyslnému poškozování majetku, předvedl, zajistil, zatkł, zadržel nebo dodal do výkonu trestu odnětí svobody nebo do vazby osobu, která klade aktivní odpor, zabránil násilnému vstupu nepovolaných osob do chráněných a střežených objektů nebo na místa, kam je vstup zakázán. V případě osob kladoucích tzv. pasivní odpor směl policista použít pouze ty hmaty a chvaty sebeobrany, které neohrozí zdraví nebo život osoby k tomu, aby předvedl, zajistil, zatkł, zadržel nebo dodal do výkonu trestu odnětí svobody nebo do vazby takovou osobu.

Pouta byl, dle úpravy o jejich použití v § 43, policista oprávněn použít ke spoutání zajištěné, zadržené, zatčené osoby nebo osoby, která má být dodána do výkonu trestu odnětí svobody nebo do vazby a klade aktivní odpor nebo napadá jiné osoby nebo policistu anebo poškozujícím majetek, po marné výzvě, aby od takového jednání upustila, nebo je-li nebezpečí, že se pokusí o útěk, ke vzájemnému připoutání dvou či více předváděných, zajištěných, zadržených nebo zatčených osob anebo osob, které mají být dodány do výkonu trestu odnětí svobody nebo do vazby a při provádění služebních úkonů nebo procesních úkonů s osobami zajištěnými, zadrženými, zatčenými nebo osobami, které jsou ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody, jestliže se chovají násilně vůči policistovi nebo jiné osobě anebo ničí majetek.

Služebního psa bylo možno použít, aby policista zajistil bezpečnost vlastní nebo jiné osoby, není-li po marné výzvě upuštěno od útoku, útok bezprostředně hrozí, trvá nebo podle všech známek bude pokračovat, aby zabránil výtržnosti, rvačce, fyzickému napadání osob nebo úmyslnému poškozování majetku, aby zabránil násilnému vstupu nepovolaných osob do chráněných nebo střežených objektů nebo na místa, kam je vstup zakázán, k pronásledování osoby, která se v blízkosti státních hranic po marné výzvě nezastaví, snaží se uniknout a nemůže být jiným způsobem zadržena, k pronásledování osoby, která má být zajištěna, zadržena, zatčena nebo dodána do výkonu trestu odnětí svobody nebo do vazby, aby donutil ukrývající se osobu, která má být zajištěna, zadržena, zatčena nebo dodána do výkonu trestu odnětí svobody nebo do vazby, k opuštění úkrytu. Bylo výslovně stanoveno, že policista používá služebního psa s náhubkem. Jestliže to povaha a intenzita útoku, popřípadě překonání odporu osoby vyžaduje, mohl použít služebního psa bez náhubku.

Zcela poprvé v dějinách české, resp. československé právní úpravy bezpečnostních složek setkáváme v tomto zákoně s notoricky známou tzv. botičkou, v zákoně definovanou v § 45 pod názvem „technické prostředky k zabránění odjetí vozidla“. Policista byl oprávněn těchto prostředků použít v případě, že se řidič vozidla odmítá i po opakované výzvě podrobit služebním úkonům prováděným policistou a z jeho jednání je zřejmé, že s vozidlem chce z místa odjet. Je tedy patrné, že původně se tyto prostředky používaly jiným způsobem, než je tomu dnes, kdy zákon nevyžaduje přítomnost řidiče a nutnost podrobit jej na místě služebnímu zákroku.

Další novinkou v oblasti technických zařízení určených proti vozidlům byl zastavovací pás, jehož byl policista oprávněn použít k násilnému zastavení vozidla, pokud jeho řidič na opakovanou výzvu nebo znamení dané podle zvláštních předpisů nezastavil, v případě, že byl bezohlednou jízdou ohrožen život, zdraví nebo majetek, bylo dáno důvodné podezření, že se ve vozidle přepravují pachatelé některého ze zvlášť závažného úmyslného trestného činu nebo trestného činu, k jehož stíhání zavazuje vyhlášená mezinárodní smlouva, anebo věci pocházející z této trestné činnosti, popř. bylo-li dáno důvodné podezření, že se řidič vozidla pokusí o násilný přejezd státních hranic. Za těchto podmínek mohl policista použít k zastavení takového vozidla i jiné prostředky, zejména služební vozidlo, povoz, stavební mechanismy apod.

Patrně pro potřeby služby rychlého nasazení bylo v zákoně upraveno i použití tzv. zásahové výbušky. Zásahovou výbušku byl policista oprávněn použít v uzavřeném prostoru proti nebezpečnému pachateli, který se na výzvu nevzdá nebo se zdráhá opustit úkryt.

Hovoříme-li již o samotné střelné zbraní, mezi donucovací prostředky patřil i úder

střelnou zbraní, jehož byl policista oprávněn použít v sebeobraně, zpravidla při zápase s útočníkem a dostal-li se do tísně.

Hrozbu namířenou střelnou zbraní byl potom policista oprávněn použít, aby zajistil bezpečnost vlastní nebo jiné osoby, zabránil násilnému vstupu nepovolených osob do chráněných nebo střežených objektů na místa, kam je vstup zakázán či překonal odpor směřující ke zmaření jeho služebního zákroku.

V zákoně č. 333/1991 Sb. bylo rovněž regulováno i použití varovného výstřelu do vzduchu, který mohl policista použít jen v případech, ve kterých byl oprávněn použít zbraně a, dovolovaly-li to okolnosti, měl jej použít přednostně.

Samotné použití zbraně bylo potom upraveno v § 51 a v zásadě bylo podle tohoto ustanovení možno použít zbraně v situacích, které jsou shodné s použitím zbraně obsaženým v předchozí právní úpravě. Nicméně k určitým změnám v nově přijatém znění zákona č. 333/1991 Sb. došlo. Policista byl tedy oprávněn použít zbraň jen v těchto případech: aby v případě nutné obrany odvrátil přímo hrozící nebo trvající útok vedený proti jeho osobě nebo útok na život nebo zdraví jiné osoby. Ve srovnání se starší úpravou zde přibýlo, dá se říci pochopitelné, ustanovení o ochraně zdraví, jakožto zájmu chráněného trestním zákonem. Dále šlo o použití zbraně, jestliže se nebezpečný pachatel, proti němuž zakročuje, na jeho výzvu nevzdá nebo se zdráhá opustit svůj úkryt, nešlo-li jinak překonat odpor směřující ke zmaření závažného služebního zákroku, k zamezení útoku pachatele zvláště závažného úmyslného trestného činu, jehož nemůže policista jiným způsobem zadržet. Zde je patrná nutnost toto ustanovení interpretovat dle tehdy platného trestního zákona, který upravoval, kdy jde o zvláště závažný trestný čin, na rozdíl od poněkud nejasného pojmu „nebezpečného pachatele“, známého z předchozí úpravy. Ze zákona č. 333/1991 Sb. byla vypuštěna možnost zakročit použitím zbraně proti osobě, která se v bezprostředním prostoru státních hranic po opětovné výzvě nezastaví, snaží se uniknout a nemůže být jiným způsobem zadržena. Použití zbraně k zastavení dopravního prostředku, jehož řidič na opětovnou výzvu nebo znamení dané podle zvláštních předpisů nezastaví v bezprostředním prostoru státních hranic, však v tomto zákoně zůstalo zachováno. Rovněž bylo, ve shodě s předchozí úpravou, možno použít zbraň, nešlo-li jinak zadržet dopravní prostředek, jehož řidič bezohlednou jízdou ohrožoval život nebo zdraví osob (nikoliv již majetek) a na opětovnou výzvu nebo znamení dané podle zvláštních předpisů nezastaví. Stejně tak je shodné s předchozí právní úpravou použití zbraně policistou, aby tento odvrátil nebezpečný útok, který ohrožuje střežený objekt nebo chráněný objekt nebo stanoviště, po marné výzvě, aby bylo upuštěno od útoku a aby zneškodnil zvíře ohrožující život nebo zdraví osob.

Zbraní se v zákoně č. 333/1991 Sb. rozumí zbraň střelná, bodná, výbušniny, speciální výbušné předměty a speciální náloživo.

Silný zájem na přednostním použití mírnějších prostředků je prezentován i ustanovením § 51 odst. 3 citovaného zákona, kdy je upraveno, že použití zbraně policistou ve výše uvedených případech (mimo použití zbraně proti zvířeti) je přípustné pouze tehdy, jestliže použití donucovacích prostředků by bylo zřejmě neúčinné.

Před použitím zbraně byl policista taktéž povinen vyzvat osobu, proti které zakročoval, aby upustila od protiprávního jednání, s výstrahou, že bude použito zbraně. Před použitím střelné zbraně byl policista povinen použít též varovný výstřel. Od výstrahy a varovného výstřelu mohl upustit jen v případě, že byl sám napaden nebo byl-li zjevně a bezprostředně ohrožen život nebo zdraví jiné osoby a věc nesnesla odkladu. Při použití zbraně byl dále policista povinen dbát nutné opatrnosti, zejména aby nebyl ohrožen život nebo zdraví jiných osob, a co nejvíce šetřit život osoby, proti níž by zákrok směřoval. Jestliže policista zjistil, že při použití donucovacích prostředků nebo zbraně došlo ke zranění osoby, byl povinen, jakmile to okolnosti dovolily, poskytnout zraněné osobě první pomoc a zajistit lékařské ošetření. Dále byl povinen učinit všechny neodkladné úkony, aby mohla být řádně objasněna oprávněnost použití zbraně. Každý služební zákrok, při kterém bylo použito donucovacích prostředků nebo zbraně, bylo nutno bezodkladně hlásit policistovu nadřízenému. O použití donucovacích prostředků nebo zbraně byl policista povinen podat svému nadřízenému hlášení s uvedením důvodu, průběhu a výsledku jejich použití. Vznikly-li pochybnosti o oprávněnosti nebo přiměřenosti použití donucovacích prostředků nebo zbraně, anebo jestliže při jejich použití byla způsobena smrt, újma na zdraví nebo škoda na majetku, byl nadřízený policisty povinen zjistit, zda donucovacích prostředků nebo zbraně bylo použito v souladu se zákonem.

Použil-li policista donucovacích prostředků nebo zbraň mimo místo svého služebního působení, byl povinen ohlásit jejich použití nejbližšímu útvaru Policie České republiky nebo Policejního sboru Slovenské republiky.

Obdobně, jako tomu bylo v právní úpravě zákona č. 40/1974 Sb., při služebním zákroku proti zjevně těhotné ženě, osobě vysokého věku, osobě se zjevnou tělesnou vadou nebo chorobou a osobě zjevně mladší 15 let nesměl policista použít úder a kop sebeobrany, slzotvorné prostředky, obušku, pout, služebního psa, úderu střelnou zbraní a zbraň, vyjma případů, jestliže útok těchto osob ohrožoval život a zdraví policisty nebo život a zdraví jiných osob anebo hrozila větší škoda na majetku a nebezpečí nešlo odvrátit jinak.

Kapitolou samu pro sebe tvoří, v rámci naší právní úpravy v této oblasti nové, ustanovení o speciálních donucovacích prostředcích a speciálních zbraních. Tyto byly

oprávnění používat při ochraně životů a zdraví osob a majetku pouze policisté zařazení ve službě rychlého nasazení, v ochranné službě, ve službě cizinecké a pohraniční policie na letištích a policisté zařazení ve Sboru hradní policie. Jednalo se o speciální donucovací prostředky: dočasně zneschopňující prostředky, speciální vrhací prostředky, pokud nemají povahu zbraně, speciální úderné prostředky a dále o speciální zbraně, kterými byla odstřelovací puška, broková zbraň, zbraň s tlumičem zvuku, zbraň se zařízením na osvětlení cíle, výbušniny, speciální výbušné předměty a speciální náloživo, mechanické střelné zbraně a speciálně upravené střelné zbraně.

I policisté uvedení jakožto oprávnění používat tyto speciální prostředky a zbraně byli oprávnění používat je za podmínek platných pro ostatní policisty při použití donucovacích prostředků či zbraně.

Zákroky policistů služby rychlého nasazení se prováděly pod jednotným velením a při těchto zákrocích rozhodoval o použití donucovacích prostředků a zbraně velitel zakročující jednotky. Dále byla stanovena povinnost, že rozhodnutí velitele zakročující jednotky o použití donucovacích prostředků a zbraně musí být uchována na zvukovém nebo písemném záznamu. Na velitele zakročující jednotky, který rozhodl o použití donucovacích prostředků nebo zbraně, přecházely potom povinnosti, které jinak měli po použití donucovacích prostředků nebo zbraně policisté.

Použití zbraně dle zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky

Tento zákon, který byl v letech 1992 až 2008 mnohokrát novelizován, nicméně v zásadě přebírá veškeré zásady zákona č. 333/1991 Sb., pokud se týká použití zbraní a donucovacích prostředků, včetně podmínek, za kterých mohou být tyto použity.

Výčet donucovacích prostředků odpovídá úpravě zákona č. 333/1991 Sb., avšak přibyl zde opět vodní stříkač, uváděný naposledy v zákoně č. 40/1974. Sb., o Sboru národní bezpečnosti, kde byl tento donucovací prostředek nazván jako „proud vody“, a dále přibýlo vytlačování koňmi, které bylo naposledy upraveno ve služebních instrukcích např. z roku 1948, a po delší dobu poté se v právní úpravě nevyskytovalo, resp. mu zákonem nebyla přiznávána povaha donucovacího prostředku. Opět ve shodě s předešlou právní úpravou byl donucovací prostředky policista oprávněn použít v zájmu ochrany bezpečnosti osob, své vlastní a majetku a ochrany veřejného pořádku, proti osobě, která je ohrožuje, před použitím donucovacích prostředků však byl policista opět povinen vyzvat osobu, proti které zakročuje, aby upustila od protiprávního jednání, s výstrahou, že bude použito donucovacích prostředků.

To neplatilo v případě použití zastavovacích pásů a podobných prostředků. Od výzvy s výstrahou mohl policista rovněž upustit jen v případě, že byl ohrožen jeho život nebo zdraví anebo život nebo zdraví jiné osoby a služební zákrok nesnesl odkladu.

Při výběru, který z donucovacích prostředků použije, rozhodoval policista podle konkrétní situace tak, aby dosáhl účelu sledovaného služebním zákrokem. Přitom měl použít takového donucovacího prostředku, který byl nezbytně nutný k překonání odporu osoby, která se dopouštěla protiprávního jednání a dbát, aby použitím donucovacího prostředku nezpůsobil osobě újmu zřejmě nepřiměřenou povaze a nebezpečnosti jejího protiprávního jednání.

Policista byl, podle zákona č. 283/1991Sb., oprávněn použít zbraň v případech shodných s těmi podle zákona č. 333/1991 Sb., s výjimkou ustanovení § 39 odst. 1 písm. h) zák. č. 283/1991 Sb., , které stanovilo, že zbraně smí být užito (proti osobě), když osoba, proti níž byl použit donucovací prostředek hrozby střelnou zbraní nebo donucovací prostředek varovný výstřel, neuposlechne pokynů policisty směřujících k zajištění bezpečnosti jeho vlastní nebo jiné osoby. Je zde evidentní snaha použít výstřel na člověka až jako poslední možný prostředek k zabránění jeho nezákonného počínání v situacích, které nejsou zákonem speciálně upraveny. Použití zbraně policistou v ostatních případech uvedených v § 39 odst. 1 písm. a) až g) bylo přípustné pouze tehdy, jestliže použití donucovacích prostředků by bylo zřejmě neúčinné.

Zbraní se rozuměla zbraň střelná, bodná a sečná, nešlo-li o speciální zbraň.

Před použitím zbraně v případech uvedených v § 39 odst. 1 písm. a) až e) cit. zákona (v případě nutné obrany nebo při pomoci v nutné obraně, jestliže se nebezpečný pachatel, proti němuž policista zakročuje, na jeho výzvu nevzdá nebo se zdráhá opustit svůj úkryt, nelze-li jinak překonat odpor směřující ke zmaření jeho závažného služebního zákroku, k zamezení útoku nebezpečného pachatele, jehož nemůže policista jiným způsobem zadržet, a k odvrácení nebezpečného útoku, který ohrožuje střežený nebo chráněný objekt nebo stanoviště, po marné výzvě, aby bylo upuštěno od útoku) byl policista povinen vyzvat osobu, proti které zakročuje, aby upustila od protiprávního jednání, s výstrahou, že bude použito zbraně. Od výzvy s výstrahou mohl upustit jen v případě, že byl ohrožen jeho život nebo zdraví anebo byl-li ohrožen život nebo zdraví jiné osoby a služební zákrok nesnese odkladu.

Při použití zbraně byl policista opět, ve shodě s předchozí úpravou, povinen dbát nutné opatrnosti, zejména aby nebyl ohrožen život jiných osob, a co nejvíce šetřit život osoby, proti níž zákrok směřuje.

Policisté zařazení v zásahových jednotkách služby pořádkové policie a v zásahové jednotce rychlého nasazení, v ochranné službě a ve službě cizinecké a pohraniční policie na

letišťích byli dále oprávněni používat speciálních donucovacích prostředků a speciálních zbraní při zákrocích k ochraně životů a zdraví osob a k ochraně majetku. Nově tyto prostředky mohli využívat i policisté z ostatních útvarů, pokud byli k jejich používání speciálně vyškoleni. Jednalo se o speciální donucovací prostředky, a sice: dočasně zneschopňující prostředky, speciální vrhací prostředky, pokud nemají povahu zbraně nebo speciální zbraně podle zákona o Policii České republiky a speciální úderné prostředky. Do skupiny speciálních zbraní potom patřila: odstřelovací puška, broková zbraň, zbraň s tlumičem zvuku, zbraň se zařízením na osvětlení cíle, mechanická střelná zbraň, speciálně upravená střelná zbraň, výbušnina, speciální výbušný předmět a speciální náloživo. Použití speciálních donucovacích prostředků a speciálních zbraní se řídilo stejnými ustanoveními, jako použití donucovacích prostředků a zbraní.

Jestliže policista zjistil, že při použití donucovacích prostředků došlo ke zranění osoby, byl povinen, jakmile to okolnosti dovolily, poskytnout zraněné osobě první pomoc a zajistit lékařské ošetření a po každém použití zbraně, při kterém došlo ke zranění osoby, musel policista ihned, jakmile to okolnosti dovolily, poskytnout zraněné osobě první pomoc a zajistit lékařské ošetření. Dále byl policista povinen učinit všechny neodkladné úkony, aby mohla být řádně objasněna oprávněnost použití zbraně. Každý služební zákrok, při kterém bylo použito donucovacích prostředků a zbraně, byl policista povinen bezodkladně hlásit svému nadřízenému.

Stejným způsobem jako v zákoně č. 333/1991 Sb. bylo omezeno použití donucovacích prostředků při služebním zákroku proti těhotné ženě, osobě vysokého věku, osobě se zjevnou tělesnou vadou nebo chorobou a osobě mladší 15 let, kdy policista nesměl použít úderů a kopů sebeobrany, slzotvorných prostředků, zásahové výbušky, obušku, pout, služebního psa, úderu zbraní, hrozby zbraní, varovného výstřelu a zbraně, mimo případů, kdy útok těchto osob bezprostředně ohrožoval životy a zdraví policisty nebo jiných osob nebo hrozila větší škoda na majetku a nebezpečí nešlo odvrátit jinak.

Analogicky se zde setkáváme i s úpravou odpovědnosti velitele při zákroku pod jednotným velením. Pokud policisté zakročovali pod jednotným velením, rozhodoval o použití donucovacích prostředků a zbraně za podmínek uvedených v tomto zákoně velitel zakročující jednotky. O použití donucovacích prostředků a zbraně mohl na místě zákroku rozhodnout též nadřízený tohoto velitele, který tímto rozhodnutím automaticky přebíral velení až do ukončení zákroku. Rozhodnutí velitele zakročující jednotky a jeho nadřízeného o použití donucovacích prostředků a zbraně muselo být opět zadokumentováno na zvukovém nebo písemném záznamu. Na velitele zakročující jednotky, který rozhodl o použití

donucovacích prostředků a zbraně, pak přecházely povinnosti, které měli jinak po použití těchto prostředků nebo zbraně policisté.

Použití zbraně dle zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky

Byť s některými novými ustanoveními, zákon 273/2008 Sb. v souhrnu přebírá právní úpravu ze zákona č. 283/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů. V zákoně č. 273/2008 Sb. je, pokud jde o zbraně a donucovací prostředky, patrný jistý odraz jejich praktického používání a technologického vývoje v této oblasti. Aby byly dále více chráněny osoby, vůči kterým se zasahuje, zejména před neodborným užitím donucovacího prostředku či zbraně, je nově v zákoně zakotvena povinnost, že policista je oprávněn použít při zákroku donucovací prostředek a zbraň, k jejichž používání byl vycvičen.

Skupina donucovacích prostředků se potom rozrostla o elektrický nebo jiný obdobně dočasně zneschopňující prostředek (např. v tisku mnohokrát promílaný TASER), vrhací prostředek mající povahu střelné zbraně podle jiného právního předpisu s dočasně zneschopňujícími účinky, vytlačování vozidlem, vytlačování štítem a prostředek k zamezení prostorové orientace. Pokud se jedná o právní úpravu jejich použití, jsou některé z nich v zákoně zvláště upraveny. Pro ostatní platí obecné podmínky dle § 53 zákona č. 273/2008 Sb. Dle nich je policista oprávněn použít donucovací prostředek k ochraně bezpečnosti své osoby, jiné osoby nebo majetku anebo k ochraně veřejného pořádku, avšak před použitím donucovacího prostředku je policista povinen vyzvat osobu, proti které zakročuje, aby upustila od protiprávního jednání, s výstrahou, že bude použito donucovacích prostředků. To neplatí v případě použití prostředku k zabránění odjezdu vozidla. Od výzvy s výstrahou lze upustit v případě, že je ohrožen život nebo zdraví osoby a zákrok nesnese odkladu. Policista je oprávněn použít donucovací prostředek, který jednak umožní dosažení účelu sledovaného zákrokem a jednak je nezbytný k překonání odporu nebo útoku osoby, proti níž zakročuje. Při použití donucovacího prostředku je třeba dbát na to, aby nebyla způsobena osobě újma zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti jejího protiprávního jednání.

Elektrický donucovací prostředek je policista oprávněn použít pouze, pokud by použití jiného donucovacího prostředku zjevně nebylo dostatečné k dosažení účelu sledovaného zákrokem.

Prostředek k zamezení prostorové orientace je policista oprávněn použít pouze, nelze-li účelu úkonu dosáhnout jinak.

Prostředku k násilnému zastavení vozidla nebo zabránění jeho odjezdu lze použít

k zastavení vozidla, jehož řidič přes výzvu k zastavení vozidla podle jiného právního předpisu vozidlo nezastaví, nebo k zabránění odjezdu vozidla v rámci zákroku proti osobě, jejíž osobní svoboda má být omezena, lze-li předpokládat, že se tato osoba pokusí vozidlo použít k útěku.

Právní úprava použití zbraně potom sleduje výčet situací, opakujících se v podstatě v každém ze zákonů předcházející právní úpravy: v nutné obraně nebo v krajní nouzi, jestliže se nebezpečný pachatel, proti němuž se zakročuje, na policistovu výzvu nevzdá nebo se zdráhá opustit svůj úkryt, aby policista zamezil útěku nebezpečného pachatele, jehož nemůže jiným způsobem zadržet, nelze-li jinak překonat aktivní odpor směřující ke zmaření jeho závažného zákroku, k odvrácení násilného útoku, který ohrožuje střežený nebo chráněný objekt anebo prostor, dále, nelze-li jinak zadržet dopravní prostředek, jehož řidič bezohlednou jízdou vážně ohrožuje život nebo zdraví osob a na opětovnou výzvu nebo znamení dané podle jiného právního předpisu nezastaví, v případě, že osoba, proti níž byl použit donucovací prostředek hrozba namířenou střelnou zbraní nebo varovný výstřel, neuposlechne příkazu policisty směřujícího k zajištění bezpečnosti jeho vlastní nebo jiné osoby, nebo ke zneškodnění zvířete ohrožujícího život nebo zdraví osoby (je ovšem otazné, jestli je použití zbraně proti zvířeti případem speciálním vůči použití zbraně v krajní nouzi).

Použití zbraně v uvedených případech, mimo poslední, je přípustné pouze za podmínky, že užití donucovacího prostředku by bylo zřejmě neúčinné.

Před použitím zbraně v případech uvedených v § 56 odst. 1 písm. a) až e) („*Policista je oprávněn použít zbraň a) v nutné obraně nebo v krajní nouzi, b) jestliže se nebezpečný pachatel, proti němuž zakročuje, na jeho výzvu nevzdá nebo se zdráhá opustit svůj úkryt, c) aby zamezil útěku nebezpečného pachatele, jehož nemůže jiným způsobem zadržet, d) nelze-li jinak překonat aktivní odpor směřující ke zmaření jeho závažného zákroku, e) aby odvrátil násilný útok, který ohrožuje střežený nebo chráněný objekt anebo prostor*“), je policista povinen vyzvat osobu, proti které zakročuje, aby upustila od protiprávního jednání, s výstrahou, že bude použito zbraně. Od výzvy s výstrahou lze upustit v případě, že je ohrožen život nebo zdraví policisty nebo jiné osoby a zákrok nesnese odkladu. Při použití zbraně je policista povinen dbát nutné opatrnosti, zejména neohrozit život jiných osob a co nejvíce šetřit život osoby, proti níž zákrok směřuje.

Zbraní se rozumí zbraň střelná včetně střeliva a doplňků zbraně, vyjma vrhacího prostředku majícího povahu střelné zbraně podle jiného právního předpisu s dočasně zneschopňujícími účinky, dále zbraň bodná a sečná, výbušnina, speciální výbušný předmět, průlomový pyrotechnický prostředek a speciální náloživo.

Nově je i po použití donucovacího prostředku a zbraně, při kterém došlo ke zranění

osoby, policista povinen **ihned**, jakmile to okolnosti dovolí, poskytnout zraněné osobě první pomoc a zajistit lékařské ošetření. Obdobně, jako ve starší úpravě je povinen učinit neodkladné úkony nebo jiná opatření, aby mohla být řádně objasněna oprávněnost použití zbraně. Zárok, při kterém bylo použito donucovacího prostředku nebo zbraně, je policista povinen bezodkladně ohlásit svému nadřízenému a sepsat o něm úřední záznam s uvedením důvodu, průběhu a výsledku jejich použití. Úřední záznam se podle zákona neseписuje při použití pout.

Vedoucí policejního útvaru je dle nové úpravy povinen vyrozumět bez zbytečného odkladu příslušného státního zástupce o zranění nebo usmrcení osoby, anebo o škodě nikoli nepatrné, způsobených použitím donucovacího prostředku nebo zbraně.

Při zákroku proti zjevně těhotné ženě, osobě zjevně vysokého věku, osobě se zjevnou tělesnou vadou nebo chorobou nebo osobě zjevně mladší 15 let nesmí policista použít údery a kopy, slzotvorný, elektrický ani jiný obdobný dočasně zneschopňující prostředek, obušek ani jiný úderný prostředek, vrhací prostředek mající povahu střelné zbraně podle jiného právního předpisu s dočasně zneschopňujícím účinkem, vrhací prostředek, který nemá povahu zbraně podle tohoto zákona, vytlačování vozidlem, vytlačování štítem, služebního psa, zásahovou výbušku, úder střelnou zbraní, hrozbu namířenou střelnou zbraní, varovný výstřel a zbraň, vyjma případů, kdy útok takové osoby bezprostředně ohrožuje život nebo zdraví policisty anebo jiné osoby nebo hrozí větší škoda na majetku a nebezpečí nelze odvrátit jinak.

Nově se uvedené omezení podle zákonné úpravy nevztahuje na použití slzotvorného prostředku, zásahové výbušky a vytlačování vozidlem a štítem, jsou-li použity proti skupině osob.

2.2. Obecní policie

Obecní policie je v oblasti ozbrojených složek prvkem, objevujícím se v novodobé historii až v roce 1991, nicméně již v době Rakouska - Uherska a První republiky zde obdobné složky působily a v době Protektorátu byla na jeho území zřízena tzv. obecní výkonná policie. Jak bylo výše zmíněno, vznik obecní policie byl umožněn zákonem č. 553/1991 Sb., o obecní policii. Tento zákon umožňoval obcím, respektive obecním zastupitelstvům, obecně závaznou vyhláškou zřizovat vlastní obecní policie k zajišťování ochrany veřejného pořádku, přičemž strážníci obecní policie mají zejména dohlížet na dodržování obecně závazných právních předpisů o ochraně veřejného pořádku, přispívat k

ochraně bezpečnosti osob a majetku, dohlížet na dodržování pravidel občanského soužití, odhalovat přestupky a v rozsahu stanoveném zákonem též ukládat a vybírat v blokovém řízení pokuty za přestupky a upozorňovat fyzické a právnické osoby na zjištěné nedostatky a podle konkrétní situace činit opatření k jejich odstranění. Strážníkům bylo dále umožněno ukládat a vybírat v blokovém řízení pokuty za přestupky, jejichž projednávání bylo v působnosti obcí, a za přestupky proti bezpečnosti a plynulosti silničního provozu spáchané neuposlechnutím zákazu, který vyplývá z místní úpravy silničního provozu.

Donucovacími prostředky, které dle výše uvedeného zákona smí strážník použít, jsou hmaty, chvaty, údery a kopy sebeobrany, slzotvorné prostředky, obušek, pouta, úder služební zbraní, hrozba služební zbraní, varovný výstřel ze služební zbraně. Strážník je jich oprávněn použít k ochraně bezpečnosti jiné osoby nebo své vlastní nebo majetku, k zabránění výtržnosti, rvačce nebo jinému jednání, jímž je vážně narušován veřejný pořádek. Pouta smí však použít jen při předvedení osoby, která klade odpor, nebo při zadržení. Úder střelnou zbraní je strážník oprávněn použít pouze, jestliže jsou splněny podmínky pro použití služební zbraně. Před použitím donucovacích prostředků je strážník povinen vyzvat osobu, proti které zakročuje, aby upustila od protiprávního jednání, s výstrahou „jménem zákona“, že bude použito donucovacích prostředků. To neplatí, je-li ohrožen jeho život nebo zdraví anebo život nebo zdraví jiné osoby a zákrok nesnese odkladu. O tom, který z donucovacích prostředků použije, rozhoduje strážník podle konkrétní situace tak, aby dosáhl účelu sledovaného zákonem; přitom použije takového donucovacího prostředku, který je nezbytně nutný k překonání odporu osoby, která se dopouští protiprávního jednání. Strážník je povinen dbát, aby použitím donucovacích prostředků nezpůsobil osobě újmu nepřiměřenou povaze a nebezpečnosti jejího protiprávního jednání. Dá se tedy říci, že právní úprava použití donucovacích prostředků strážníkem obecní policie v podstatě kopíruje jejich použití policistou. Strážník je dále oprávněn použít namísto nebo vedle donucovacích prostředků též psa, jehož způsobilost k použití musí být osvědčena policií.

Ve srovnání s policií je však v podstatné míře okleštěno použití služební zbraně, jejímž držitelem je podle zvláštních předpisů obec a kterou strážník může nosit pouze, pokud je sám držitelem zbrojního průkazu skupiny pro výkon povolání, respektive pro výkon povolání v místech, kam má veřejnost volný přístup. U policisty tomu tak není a nutnost být držitelem příslušné skupiny zbrojního průkazu se tak nevyžaduje. Zbraň je tedy strážník oprávněn použít pouze za podmínek nutné obrany nebo za podmínek krajní nouze, a aby zamezil útěku nebezpečného pachatele, jehož nemůže jiným způsobem zadržet. Pro přehlednost uvádím, že v současné době je policista oprávněn použít zbraň v nutné obraně

nebo v krajní nouzi, jestliže se nebezpečný pachatel, proti němuž se zakročuje, na policistovu výzvu nevzdá nebo se zdráhá opustit svůj úkryt, aby policista zamezil útěku nebezpečného pachatele, jehož nemůže jiným způsobem zadržet, nelze-li jinak překonat aktivní odpor směřující ke zmaření jeho závažného zákroku, k odvrácení násilného útoku, který ohrožuje střežený nebo chráněný objekt anebo prostor, dále, nelze-li jinak zadržet dopravní prostředek, jehož řidič bezohlednou jízdou vážně ohrožuje život nebo zdraví osob a na opětovnou výzvu nebo znamení dané podle jiného právního předpisu nezastaví, v případě, že osoba, proti níž byl použit donucovací prostředek hrozba namířenou střelnou zbraní nebo varovný výstřel, neuposlechne příkazu policisty směřujícího k zajištění bezpečnosti jeho vlastní nebo jiné osoby, nebo ke zneškodnění zvířete ohrožujícího život nebo zdraví osoby. Navíc je, podobně jako v případě policisty, použití služební zbraně přípustné pouze tehdy, jestliže použití donucovacích prostředků by bylo zřejmě neúčinné. Před použitím služební zbraně je strážník dále povinen vyzvat osobu, proti které zakročuje, aby upustila od protiprávního jednání, s výstrahou, že bude použito služební zbraně. Od výzvy s výstrahou může upustit jen v případě, že je ohrožen jeho život nebo zdraví anebo je-li ohrožen život nebo zdraví jiné osoby a zákrok nesnese odkladu. Při použití služební zbraně je strážník povinen dbát nutné opatrnosti, zejména aby nebyl ohrožen život jiných osob, a co nejvíce šetřit život a zdraví osoby, proti níž zákrok směřuje. Jestliže strážník zjistí, že při použití donucovacích prostředků došlo ke zranění osoby, je povinen, jakmile to okolnosti dovolí, poskytnout zraněné osobě první pomoc a zajistit lékařské ošetření. Po každém použití služební zbraně, při kterém došlo ke zranění osoby, musí strážník ihned, jakmile to okolnosti dovolí, poskytnout zraněné osobě první pomoc a zajistit lékařské ošetření. Dále je v tomto případě povinen učinit všechny neodkladné úkony, aby mohla být řádně objasněna oprávněnost použití služební zbraně. O každém použití donucovacích prostředků nebo služební zbraně je strážník povinen vyrozumět bez zbytečného odkladu osobu, která řídí obecní policii (starostu), a sepsat úřední záznam.³⁷

Naprosto shodně, jako u policie, donucovací prostředky, psa a služební zbraň nesmí strážník použít při zákroku proti těhotné ženě, osobě vysokého věku, osobě se zjevnou tělesnou vadou nebo chorobou a osobě mladší 15 let, vyjma případů, kdy útok těchto osob bezprostředně ohrožuje život a zdraví strážníka nebo hrozí větší škoda na majetku a nebezpečí nelze odvrátit jinak. Dojde-li při použití donucovacích prostředků, psa nebo služební zbraně

³⁷ § 21 odst. 3 zákona č. 553/1991 Sb., o obecní policii.

ke zranění nebo usmrcení osoby anebo ke škodě nikoli nepatrné, je osoba, která řídí obecní policii, povinna neprodleně vyrozumět prokurátora a nejbližší útvar policie.

Postupem času byl tento zákon novelizován a v případě donucovacích prostředků, podobně jako u policie, byla jejich skupina rozšířena o elektrické, dočasně zneschopňující prostředky³⁸ a o symbol obecní policie, technický prostředek k zabránění odjezdu vozidla, tzv. botička³⁹. V definici služební zbraně dále přibyl zákonný požadavek, že se musí jednat o zbraň krátkou⁴⁰.

2.3. Armáda

Vzhledem k tomu, že během německé okupace Československa nemohl mít Protektorát vlastní armádu, krom nepočetného a symbolického „Vládního vojska“, bylo nutno novou armádu vybudovat v podstatě od základů. Nicméně navazovalo se jednak na prvorepublikovou éru, ale zejména na působení československých vojáků v zahraničí, a na působení domácího (českého a slovenského) odboje.

Stejně jako o pozdější SNB bylo i o armádě rozhodováno v rámci „Košíckého vládního programu“. Tento program mimo jiné vycházel, jak se v jeho třetí části uvádělo, ze skutečnosti, že „*Nová čs. armáda se zrodila v boji proti hitlerismu a jejím základem jsou a budou aktivně se zbraní v rukou bojující složky branných sil našich národů doma i za hranicemi*“⁴¹. V programu se proto stanovilo, že základem nové armády bude 1. čs. armádní sbor v SSSR, čs. letci a obrněná brigáda bojující na západní frontě, slovenští a čeští partyzáni a povstalecká vojska na Slovensku. Kolem tohoto základu, zejména kolem 1. čs. sboru v SSSR měla být vytvořena nová čs. branná moc.⁴²

Jednou ze změn oproti předválečnému období byl odklon od požadavku na apolitičnost armády (a ozbrojených složek vůbec). Košícký program obsahoval požadavek skoncovat s tzv. nepolitičností armády, protože KSČ prosadila do vládního programu také povinnost vychovávat příslušníky armády v duchu politiky lidově demokratického státu. Byly vytvořeny funkce osvětových důstojníků a oddělení výchovy a osvěty v čele s hlavní správou výchovy a

³⁸ Zákonem č. 274/2008 Sb.

³⁹ Technický prostředek k zabránění odjezdu vozidla byl obsažen již v novele zákona č. 67/1993 Sb., (nový § 17a), avšak neměl povahu donucovacího prostředku. Tuto získal až novelou zákona č. 153/1995 Sb.

⁴⁰ Zákonem č. 274/2008 Sb

⁴¹ Košícký vládní program (5.4.1945) [online]. Moderní dějiny, 2009 [cit. 2011-03-19]. Dostupné z: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-kosicky-vladni-program-5-4-1945-126/>>.

⁴² BÍLEK, J., DRŠKA, P., HOLUB, O. aj. *Vojenské dějiny Československa (1945 – 1955)*, V.díl. 1. vydání Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1989. s. 21

osvěty při ministerstvu národní obrany.⁴³ Košický vládní program také zdůrazňoval vazbu na SSSR, která se v armádě projevila, jednak přejímáním sovětských metod při výcviku, jednak používání sovětské taktiky atd. Tomuto účelu měl mj. sloužit i požadavek účasti sovětských instruktorů a profesorů při výuce na čs. vojenských školách a umožnění studia našich důstojníků na vojenských školách v SSSR.⁴⁴ Politizace armády vyvolávala odpor u demokratických stran, ačkoliv tyto jinak souhlasily s tím, že Rudá armáda bude československé vzorem.⁴⁵

Jedním z požadavků na československou armádu bylo i sjednocení výzbroje s armádou sovětskou. V této otázce přetrvávala názorová nejednotnost a převažoval názor, že československá ani sovětská strana na úplné unifikaci typů zbraní nemají zájem. Proto byla přijata zásada, že čs. armáda si zachová vlastní vývojové směry v typech zbraní a k unifikaci dojde jen v rážích a střelivu.⁴⁶

Po skončení války se ve výzbroji československých ozbrojených složek nacházela v celku různorodá skupina ručních (ale i jiných) zbraní. Podle původu ji lze rozdělit na 3 podstatné zdroje: zbraně kořistní německé, zbraně pocházející z výzbroje spojenců, zbraně domácí, zejména předválečné produkce. Je samozřejmé, že průmyslově vyspělé Československo se po obsazení nacistickým Německem stalo podstatnou součástí jeho vojenské výroby. Tudíž se zde po osvobození nacházelo poměrně značné množství zbraní, ať již hotových, nebo v různém stádiu rozpracovanosti, a také se zde nacházelo strojní vybavení k výrobě.

Zatímco pušky a kulomety německého a československého výrobního provedení používaly shodnou munici, a to náboje ráže 7,92x57Js (jinými názvy též 8x57js, 8mm Mauser, 7,92 Mauser), pušky a kulomety sovětského původu používaly náboj ráže 7,62x54R. Samopaly a pistole německé provenience pak používaly zejména munici ráže 9mm Parabellum (9mm Luger, 9x19) a sovětské zbraně byly komorovány na náboj 7,62 Tokarev (7,62x25). Dále se ve výzbroji nacházely mimo jiné i pistole ráže 7,65 Browning, a koncepčně velmi pokrokové útočné pušky ráže 7,92x33 (7,92 kurz) německé konstrukce. I přesto, že mělo dojít

⁴³ BÍLEK, J., DRŠKA, P., HOLUB, O. aj. *Vojenské dějiny Československa (1945 – 1955)*, V.díl. 1. vydání Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1989. s. 21

⁴⁴ BÍLEK, J., DRŠKA, P., HOLUB, O. aj. *Vojenské dějiny Československa (1945 – 1955)*, V.díl. 1. vydání Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1989. s. 21-22

⁴⁵ VYKOUPIL, L. *Slovník českých dějin*. 2. přeprac. a doplněné vydání Brno: Nakladatelství JULIUS ZIRKUS, 2000. s. 279

⁴⁶ BÍLEK, J., DRŠKA, P., HOLUB, O. aj. *Vojenské dějiny Československa (1945 – 1955)*, V.díl. 1. vydání Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1989. s. 150

k sjednocení výzbroje podle sovětského vzoru, pokračovala nadále výroba zbraní ráže 7,92x57Js, a to zejména pušky 98k, a lehkého kulometu vz. 26. a těžkého kulometu vz. 37.

Probíhal však i vývoj nových zbraní vlastní konstrukce, a to např. pistolí, samopalů, kulometů a samonabíjecích pušek. Pistole a samopaly byly vyvíjeny zejména pro 9mm náboj odpovídající německému výrobnímu provedení, u plánované samonabíjecí pušky a lehkého kulometu se pak uvažovalo o použití nového, dle mého názoru velmi perspektivního československého náboje 7,5x45. Zde pak ale muselo dojít ke změně a z tohoto náboje se stal změnou střely náboj 7,62x45.

Do výzbroje tak byly nakonec zavedeny zbraně na jiné než sovětské náboje, a to puška vz. 52, lehký kulomet vz. 52 obojí v ráži 7,62x45, a samopaly 23 a 25 na náboj 9mm Parabellum.

Vznikla situace, kdy nebyla provedena unifikace pěchotních zbraní s výzbrojí SSSR, ke které se Československo oficiálně zavázalo Košickým vládním programem z dubna 1945 a od které se čeští konstruktéři po válce odklonili. Jak uvádí literatura, měli k tomu dobrý důvod: V ČSR tehdy nikdo netušil, jaké zbraně tehdy Sověti momentálně používají nebo plánují zavést, neboť náboj 7,62x39 a karabina SKS a hlavně automat Kalašnikov podléhaly až do poloviny 50. let režimu přísného utajení Nicméně na unifikaci stejně došlo na jaře 1950 kdy byl ministr národní obrany Ludvík Svoboda nahrazen Alexejem Čepičkou, který zahájil tvrdou sovětizaci čs. armády. V případě pěchotních zbraní bylo nařízeno provést tzv. unifikaci s výzbrojí sovětské armády.⁴⁷ V případě pušky vz. 52 a kulometu vz. 52 to znamenalo přerážování na sovětský náboj 7,62x39 (takto přestavované zbraně byly posléze označeny jako puška a kulomet vz. 52/57). U samopalů 23 a 25 pak došlo ke změně na ráži 7,62x25 (Tokarev), tato změna znamenala, podle některých konstruktérů, „*znehodnocení většiny parametrů a vlastností původní zbraně*“⁴⁸ Zejména se jednalo o zvětšení hmotnosti, snížení přesnosti, zhoršení ovladatelnosti při střelbě dávkou, snížení spolehlivosti a životnosti. Pistole vz. 52 se pak oproti prototypu v ráži 9 Parabellum lišila rovněž sovětskou ráží 7,62x25, kterážto změna znamenala nižší životnost, a patrně horší ergonomií zbraně, a také ztrátou některých moderních prvků.

Na rozdíl od vcelku pragmatického zavedení ráže 7,62x39 pro pušku (později použit v útočné pušce Sa. vz. 58) lze považovat zavedení náboje 7,62x25 pro pistole a samopaly za nevhodné. Jak je zřejmé, vzhledem k dalšímu zbrojnímu vývoji v SSSR, se Čechoslováci

⁴⁷ DOLEŽÁLEK, I., DUBÁNEK, M., LIŠKA, P. aj . *Střelecká revue, Speciál 75 let služebních zbraní České zbrojovky Uherský Brod*. Praha: Pražská vydavatelská společnost, 2011. s. 80

⁴⁸ DOLEŽÁLEK, I., DUBÁNEK, M., LIŠKA, P. aj . *Střelecká revue, Speciál 75 let služebních zbraní České zbrojovky Uherský Brod*. Praha: Pražská vydavatelská společnost, 2011. s. 74

k tomuto kroku rozhodli v době, kdy Sovětská armáda od tohoto střeliva ustupovala ve prospěch perspektivnější ráže 9mm Makarov – o čemž se ovšem sovětští poradci v Československu jaksi zapomněli zmínit.⁴⁹ Přestože by nahrazení náboje 9mm Parabellum nábojem 9mm Makarov představovalo z dnešního pohledu krok zpět, dle mého názoru by bylo pro tehdejší konstruktéry snadnější přepracovat stávající konstrukce pro tento náboj než pro větší a výkonnější náboj 7,62x25. Náboj 9mm Makarov, resp. jeho česká verze byla zavedena až daleko později, jako vz. 82 v pistoli vz. 82. Vyzbrojení kulometry bylo krom výše zmíněného kulometu vz. 52 (vz. 52/57) pokryto užíváním starších typů a řešeno licenční výrobou sovětského kulometu VZ.43 Gorjunov ráže 7,62x54R a později vývojem universálního kulometu vz. 59 (UK.59) .

Poválečným zákonem, který upravuje činnost armády (do té doby platil zákon č. 193/1920 Sb., branný zákon republiky Československé), se stal až branný zákon č. 92/1949 Sb., s úč. 1. 10. 1949, který, ač novelizován, byl užíván až do r 1999.

Již z prvního odstavce § 1 tohoto zákona lze vyčíst, jakým způsobem a jakým směrem se ubíral politický vývoj Československa. Zákon stanoví úkoly branné moci, jež provádí lidovou obranu vlasti, spočívající na zásadě, že Československá republika je pevně zajištěna lidově demokratickým zřízením a spojeneckými svazky se Svazem sovětských socialistických republik a ostatními lidově demokratickými státy. Odstavec druhý pak spíše konkrétněji vymezuje úkol branné moci. Tímto úkolem je odvrátit ozbrojenou silou napadení nebo ohrožení Československé republiky vnějším nepřitelem, bojovat za samostatnost, celistvost a jednotu státu, ústavu, republikánskou státní formu a lidově demokratické zřízení proti vnějším nepřítelům a plnit vojenské úkoly plynoucí ze spojeneckých závazků Československé republiky a spolupůsobit při udržování veřejného klidu, pořádku a bezpečnosti uvnitř státu. Dále se zde uvádí, že vojenských osob v činné službě smí být použito také při pohromách ohrožujících lidské životy nebo důležité hospodářské statky a po přechodnou dobu v mimořádných případech, vyžadují-li toho důležité hospodářské zájmy státu.

Podle tohoto zákona brannou moc tvoří vojsko jako její základ a veřejné ozbrojené sbory, které určí vláda, části těchto sborů nebo jednotliví jejich příslušníci, pokud podle tohoto zákona nebo zvláštních předpisů podléhají vojenskému velení; v době mimořádných

⁴⁹ DOLEŽÁLEK, I., DUBÁNEK, M., LIŠKA, P. aj . *Střelecká revue, Speciál 75 let služebních zbraní České zbrojovky Uherský Brod*. Praha: Pražská vydavatelská společnost, 2011. s. 72

opatření podle tohoto zákona po příslušném povolání též veřejné ochranné sbory určené zvláštními předpisy, jejich části nebo jednotliví příslušníci, osoby podléhající branné povinnosti, které se podrobují branné výchově, a jednotky složené z těchto osob, jakož i osoby povolené k osobním úkonům pro potřeby branné moci.

Brannou povinnost upravuje část druhá, § 2 stanoví, že branné povinnosti podléhají občané Československé republiky, vyjímajíc ty, kteří ožívají na jejím území práva exterritoriality. Použití zbraně jako takové však tento zákon neupravoval.

2.3.1. Použití zbraní v armádě

Ani branný zákon č. 92/1949 Sb., ve znění pozdějších předpisů, ani zákon č. 40/1961 Sb., o obraně Československé socialistické republiky, ve svých zněních právně neupravují použití zbraní příslušníky vojska.

Použití zbraní v době války pak tedy bylo upraveno patrně mezinárodními dokumenty (Ženevské a Haagské konvence). Pokud šlo o použití zbraně v době míru, v případě československé armády šlo jednak o použití při plnění úkolů SNB, kdy platila pravidla závazná pro příslušníky SNB (viz použití zbraně u SNB), a jednak o použití zbraně hlídkami, strážemi a eskortami v rámci provádění strážní a eskortní činnosti. Toto potom bylo upraveno řády posádkové a strážní služby ozbrojených sil Československé socialistické republiky, zpravidla vydávané rozkazem prezidenta republiky. (Vzhledem k tomu, že šlo o dokumenty podléhající určitému stupni utajení, které bývaly ve větším množství skartovány, podařilo se mi, pro účely této práce, získat Řád posádkové a strážní služby ozbrojených sil Československé socialistické republiky z roku 1964 a z roku 1979 a dále Základný poriadok ozbrojených síl Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky z roku 1992)

V případě armády v době míru, ve znění Řádu z roku 1964 (dále jen „Ř64“), šlo zejména o výkon pořádkových hlídek, stráží, ochranných stráží a eskort, kdy pro jejich výkon bylo použití zbraně upraveno odlišně.

Pořádkové hlídky měly za úkol monitorovat a řešit porušování kázně a veřejného pořádku. Podle situace mohly být vyzbrojeny, ale také beze zbraně. V případě vyzbrojení nosili důstojníci a praporčíci pistole se dvěma plnými zásobníky, ostatní členové pořádkové hlídky zbraň stanovenou v rozkaze. Použití zbraně pořádkovou hlídkou bylo dle čl. 82 Ř64 *„krajním prostředkem, který je přípustný jen ve výjimečných případech, které nestrpí žádného odkladu, byla-li všechna podniknutá opatření bezvýsledná nebo není-li v dané situaci jiná možnost“*. Velitel pořádkové hlídky byl potom oprávněn použít nebo nařídit použití zbraně

pouze za okolností při obraně vojáků či civilních občanů při přepadení, kdy by byl ohrožen jejich život, jestliže by je jinak nebylo možno ubránit, při odrážení útoku podniknutého na hlídku, kdy by byl život jejich příslušníků bezprostředně ohrožen, při zadržování pachatele trestného činu, který by kladl ozbrojený odpor a při zadržování nebezpečného pachatele, který utíká, nebo k jehož stíhání byla hlídka vyslána, nebylo-li by možno jej zadržet jinak. Před použitím zbraně, dovolovala-li by to situace, byl velitel hlídky povinen upozornit na to osobu, proti níž mělo být zbraně použito. Při útěku pachatele byl povinen velitel hlídky zavolat na dotyčného „Stůj!“, v případě žádné odezvy potom „Stůj nebo střelím!“. Poté měl být vystřelen varovný výstřel a až poté výstřel na osobu. O použití zbraně byl velitel hlídky povinen okamžitě informovat správce své posádky. Členům pořádkové hlídky bylo použití zbraně přísně zakázáno na frekventovaných ulicích, náměstích a ve veřejných místnostech, pokud hrozilo riziko zranění nezúčastněných osob.

V případě stráží potom šlo, jak se podává z článku 105 Ř64, o plnění bojového úkolu, a sice střežení a obrana vojenských objektů, které měly důležitý význam (čl. 106 Ř64). Jednalo se o zástavy útvarů a svazků, muniční sklady, sklady výzbroje, bojové techniky, pohonných hmot, nedotknutelných zásob výstrojního materiálu a potravin, parky s bojovou technikou a o vojáky v posádkových věznicích. Strážným byl ve smyslu Ř64 „*ozbrojený příslušník stráže, jehož bojovým úkolem je střežit a bránit určené mu stanoviště*“ (čl. 110 Ř64). Strážní pak museli být vyzbrojeni samopaly nebo puškami s bodákem v nezávadném technickém stavu. Pro každou stráž byl určen počet ostrých nábojů, a sice dva plné zásobníky pro samopal a pistoli a 30 nábojů v pásčích pro pušku. Dále mohly být stráže, na zvláštní rozkaz velitele útvaru, vyzbrojeny kulomety se třemi naplněnými pásy na kulomet (v případě univerzálního kulometu vz. 59 měl jeden pás nošený ve schránce upevněné na lehké verzi této zbraně kapacitu 50 nábojů – pozn. autora) a dvěma granáty na každého příslušníka stráže.

Výslovně bylo upraveno i nabíjení a vybíjení zbraně, kteréžto ustanovení sledovalo, aby nedošlo k případnému zranění. Nabíjení a vybíjení zbraní se provádělo na přesně vymezeném místě a pod dohledem velitele stráže nebo jeho zástupce. Za tmy muselo být toto místo dostatečně osvětleno. Samotné nabíjení a vybíjení se provádělo hlavní vzhůru (dokonce byl stanoven i úhel 45° - 60°) a stranou od obytných budov či místností a střeženého objektu. Byly-li tyto objekty v blízkosti, prováděly se tyto úkony na strážnici na místě vybaveném ochrannou zábranou z písku.

Zacházení se zbraněmi, se, dle znění čl. 117 Ř64, řídilo podle pravidel uvedených v předpisech pro přípravu ve střelbě z příslušných druhů zbraní. Tyto předpisy byly vydávány zvlášť pro každou zbraň používanou v armádě a obsahovaly podrobný popis zacházení se

zbraní, údržby, střelby a v neposlední řadě v nich lze nalézt i poučky pro případ bojové situace, ohledně spotřeby střeliva. Jak se tedy uvádí v čl. 98 předpisu pro samopal (útočnou pušku) vz. 58 *„za boje musí střelec mít v patrnosti, kolik spotřeboval nábojů; jakmile spotřebuje polovinu nábojů, hlásí to veliteli družstva. Každý střelec je povinen sám se starat o doplňování vlastní zásoby nábojů; sbírat náboje nalezené na bojišti, odebírat je raněným a mrtvým; nespolehá se jen na včasné dodání nábojů z týlu. Náboji se musí v boji co nejvíce šetřit, aby v kritických situacích nechyběly. Plýtvání náboji, zvláště jejich ztráta, je trestné. Naproti tomu není správné šetřit náboji, naskytne-li se vhodná příležitost zničit nepřítele nebo odrazit jeho zteč. V nedotknutelné zásobě musí zůstat u každého střelce vždy jeden plný zásobník; tyto náboje smějí být spotřebovány jenom se svolením velitele.“*⁵⁰

Do strážní služby se potom zbraně nosily s prázdnou nábojovou komorou (v praxi bylo toto ustanovení často porušováno) a zajištěné. Kulometry se pak směly nabíjet až před samotným použitím (čl. 117 Ř64). Velitel roty nebo praporu byl povinen před rozdělením zbraní stráží zkontrolovat jejich stav a stav střeliva. Do 15 minut před započítáním stráže měli velitelé stráží vydat střelivo strážným a přezkoušet správnost naplnění zásobníků a prohlédnout zbraně. Od jednotky potom stráže odcházely s nenabitými zbraněmi, přičemž zásobníky měli mít v sumkách.

Strážný byl povinen, dle čl. 183 Ř64, nedat z rukou nikomu svoji zbraň, a to ani osobám, jímž byl podřízen. Na strážním stanovišti měl mít zbraň s nasazeným bodákem (samopal se sklopnou ramenní opěrou potom bez bodáku), v noci v poloze pro střelbu vestoje (t. j. ústím hlavně dopředu), ve dne na řemeni nebo obdobně jako v noci. Pouze při hašení požáru či při bránění živelné události bylo strážnému dovoleno mít zbraň pověšenou na zádech. V případě přepadení jeho nebo objektu byl strážný na strážním stanovišti povinen použít zbraň bez výstrahy. V případech, kdy se nepovolaná osoba blížila k zakázanému pásmu, byl strážný povinen tuto osobu vyzvat k zastavení nebo obejití pásma slovy: „Stůj, zpět!“ nebo „Stůj, obejít vpravo/vlevo!“. V případě neuposlechnutí této výzvy měl strážný použít výzvu „Stůj, nebo střelím“ a ihned volat velitele stráže. V případě dalšího neuposlechnutí přišel na řadu varovný výstřel a poté použití zbraně proti narušiteli. V případě špatné viditelnosti byla první výzva nahrazena zvoláním „Stůj, kdo tam?“. K boji zblízka měl potom strážný použít *„směle bodáku a pažby“* (čl. 189 Ř64).

Z nařízení velitele posádky se na strážnicích vytvářela záloha ostrých nábojů v množství 150 kusů na vojáka s puškou či samopalem a pro vojáka ozbrojeného pistolí

⁵⁰ MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY, VELITELSTVÍ DĚLOSTŘELECTVA. 7,62mm SAMOPAL vz.58. Praha: 1960. s. 60.

v množství odpovídajícím dvěma plným zásobníkům. Tato záloha střeliva byla uložena v oplechované bedně. V případě granátů musely být tyto uloženy odděleně od zapalovačů ve zvláštních bednách. Ve zmíněných bednách byly uloženy i evidenční knihy munice a granátů. Tyto bedny byly zapečetěny a uzamčeny náčelníkem štábu útvaru a klíče s pečeti byly svěřeny veliteli stráže, který osobně zodpovídal za úschovu munice. Počet a stav ostrého střeliva se kontroloval jednou měsíčně a zapisoval se do shora uvedených evidenčních knih.

V případě, že některý ze strážných zbraň použil, byl velitel stráže povinen toto na místě vyšetřit, a jestliže došlo ke zranění, poskytnout zraněnému první pomoc, zajistit ponechání věci v původním stavu a hlásit událost dozorčímu útvaru.

Tzv. „do zbraně“ byl velitel stráže povinen volat stráž v případech napadení střežených objektů, strážných nebo strážnice, k zamezení útěku vojáků z věznice, došlo-li k požáru nebo živelné události a dále na rozkaz kontrolních orgánů při kontrole stráží. Na tento povel si měli vojáci, včetně odpočívající směny, nasadit čepice, vzít zbraně a nastoupit na strážnici, (čl. 251 Ř64). V případech napadení střežených objektů, strážných nebo strážnice podával velitel ihned správu dozorčímu útvaru a v nutných případech směl otevřít již zmíněnou zálohu nábojů. O takové skutečnosti se sepisoval protokol. Dále mohl velitel stráže v tomto případě a dále, i pokud byl v posádkové věznici napaden a ohrožen na životě pachatelem trestného činu, použít nebo rozkázat použití zbraně bez výstrahy. Pokud šlo o střelbu na prchajícího pachatele, přičemž jej nešlo zadržet jinak, bylo nutno opět použít dvojici varování „Stůj!“ a „Stůj, nebo střelím!“, varovný výstřel a poté teprve bylo možné po utíkajícím pachateli střílet.

Eskorta zadrženého pachatele a stráž ve věznici měla dále při předávání pachatele být předávajícím poučena o tom, že v případě útěku smí v krajním případě použít zbraně, a o této skutečnosti musel být rovněž poučen i zadržený a dále střídající velitel stráže (čl. 151 Ř64).

Při převozu vojáků zadržených pro trestný čin a při jejich doprovodu mimo věznici se na eskortu vztahovala práva a povinnosti stráže. Vyzbrojení a složení eskorty potom určoval velitel útvaru, přičemž minimální počet členů eskorty byl dva vojáci. Pro příslušníky eskorty však platil rovněž přísný zákaz používat zbraň na frekventovaných místech, obdobně, jako tomu bylo u pořádkových hlídek.

Ochranné stráže byly určeny k ochraně objektů, jejichž ochrana byla nutná, avšak jejichž střežení nebylo svěřeno stráží (výstrojní a proviantní sklady pro běžnou potřebu útvarů atd.). V čl. 264 Ř64 bylo výslovně stanoveno, že na ochranné strážné se práva a povinnosti strážného na stanovišti nevztahují. Bylo stanoveno, že příslušníci ochranných stráží musí mít strážní výstroj a musí být vyzbrojeni samopaly nebo puškami, avšak bez střeliva. Střelivo

bylo uloženo na strážnici v počtu 30 kusů na člena ochranné stráže způsobem obdobným výše uvedenému uložení zálohy střeliva u stráže. Ochranný strážný byl rovněž povinen zbraň nikomu neodevzdávat, mít ji s nasazeným bodákem a zasunutým (ale prázdným) zásobníkem na řemeni. V případě napadení měl ochranný strážný použít bodáku nebo pažby.

K některým dílčím změnám došlo vydáním Řádu posádkové a strážní služby ozbrojených sil Československé socialistické republiky z roku 1979 (dále jen „Ř79“).

Pokud šlo o pořádkové hlídky, nově bylo stanoveno, že jejich velitelé v posádkách Praha a Bratislava mohou konat službu beze zbraně. Jinak se ustanovení o výzbroji pořádkové hlídky nezměnilo. Použití zbraně pořádkovou hlídkou mělo nadále povahu krajního prostředku, použitelného teprve v případě neodkladnosti, a pokud selhala jiná řešení. Velitel hlídky však měl nově možnost sám volit mezi výstrahou a varovným výstřelem. Pro příslušníky hlídky zůstal i nadále zachován přísný zákaz používat zbraně na veřejných místech, kde mohly být zraněny nezúčastněné osoby. Dále bylo, oproti předchozímu Řádu, zakázáno hrozit použitím zbraně nebo použít varovný výstřel k obnovení pořádku mimo případů, kdy pořádková hlídka mohla zbraň použít (viz výše). Použití zbraně velitel hlídky hlásil správci posádky.

Stráže a strážní měli být, dle Ř79, „*vyzbrojeni nezávadnými a nastřelenými samopaly nebo puškami*“. Množství střeliva odpovídalo rovněž minulé úpravě – 2 plné zásobníky pro samopal nebo pistoli a 30 ks nábojů pro pušku. Zcela nově bylo upraveno vybíjení a nabíjení zbraní. Zbraně se nabíjely a vybíjely na povel velitele stráže nebo jeho zástupce a pod jejich bezprostředním dohledem, na speciálně vybaveném a osvětleném místě, opatřeném zachycovačem střel. Došlo tedy k jakémusi zpřísnění a výraznějšímu důrazu na bezpečnost při těchto činnostech. Stále platilo pravidlo (a stále bylo pravděpodobně porušováno), že pro strážní účely se náboj do nábojové komory zbraně nezasouvá. Záloha ostrého střeliva na strážnici zůstávala stejná, pouze bylo stanoveno, že na každou pistoli připadá 16 nábojů. Za bezvadný stav zbraní i střeliva odpovídal velitel útvaru, stejně jako za kontrolu zbraní a střeliva před odesláním vojáků na stráž. Právo použít zbraň nebo přikázat použití zbraně bez výstrahy měl velitel stráže v případě zjevného napadení strážnice, střeženého objektu či strážných, s výstrahou potom v případě vzbouření vězňů nebo proti utíkajícímu nebezpečnému vězni. Velitel stráže mohl zvolit mezi slovní výstrahou nebo varovným výstřelem. Změnou oproti staršímu Řádu bylo ustanovení, které přikazovalo, nebrání-li tomu okolnosti, šetřit při použití zbraně život osob, proti nimž bylo zbraně použito.

Poměrně novou úpravu, ne nepodobnou úpravě použití zbraně policistou, přináší Základní řád ozbrojených sil České a Slovenské Federativní Republiky z roku 1992 (čerpáno

ze slovenské verze nazvané Základný poriadok ozbrojených síl Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky), (dále jen“Ř92“). Tento stanovil, že voják v činné službě byl oprávněn při výkonu pořádkové, strážní, eskortní a dozorčí služby se střelnou zbraní tuto použít jen v případech, pokud v případech nutné obrany odvracel hrozící nebo trvající útok proti sobě nebo proti jiné osobě, pokud odvracel útok na chráněný objekt nebo své stanoviště, po marné výzvě, aby bylo upuštěno od útoku, aby zamezil útěku ozbrojené osoby nebo osoby důvodně podezřelé ze spáchání zvláště závažného trestného činu, kterou nebylo možno jinak zadržet, a v případě, kdy bylo třeba zneškodnit zvíře ohrožující život nebo zdraví osob. Před použitím zbraně byl voják vždy povinen, pokud to ohrožení dovolovalo, použít domluvu, napomenutí nebo použít hmaty a chvaty sebeobrany, služebního psa a údery střelnou zbraní. Před samotnou střelbou, bylo-li to možné, měl voják vyzvat osobu již známou dvojicí příkazů „Stůj!“ a „Stůj, nebo střelím!“ a podle okolností použít i varovný výstřel. Při vlastním použití zbraně voják, nejenže měl dbát patřičné opatrnosti a co nejvíce šetřit život osoby, proti které zakročoval, ale měl dbát i neohrožení nezúčastněných osob. Z výše uvedených prostředků měl potom použít ten, který by umožňoval splnění povinnosti a přitom by co nejméně ohrožoval život osoby, proti které se zasahovalo. Zároveň měl voják dbát, aby použití prostředku bylo přiměřené a aby případná škoda nebyla ve zřejmém nepoměru k významu chráněného zájmu. Podobně, jako policista, voják nesměl použít střelnou zbraň, úder střelnou zbraní, a služebního psa proti viditelně těhotné ženě, osobě vysokého věku, osobě se zjevnou tělesnou vadou nebo nemocí a proti dítěti, ledaže by to povaha útoku těchto osob vyžadovala.

Osobám, zraněným při zákroku, byl voják povinen poskytnout první pomoc a zajistit lékařské ošetření. O použití zbraně, které byl voják povinen ihned hlásit, se sepsal záznam, toto bylo vyšetřeno a předmětný záznam se potom 3 roky archivoval. Při zákroku pod jednotným velením rozhodoval o použití zbraně či jiných prostředků velitel nebo jeho nadřízený. Toto muselo být písemně potvrzeno.

Strážný směl zbraň použít, pokud byl proti němu nebo proti hlídanému objektu jasně veden útok, nicméně, mohl se zpravidla sám rozmyslet, jestli použije mírnějšího prostředku. V případě, že měl strážný psa, musel případného narušitele vyzvat „Stůj, nebo použiji psa!“ a teprve poté, co byl zásah psa neúčinný, směl strážný varovně vystřelit a pak použít případně zbraň. Zbraň bylo možné použít i proti zvířeti, které by na strážním stanovišti napadlo služebního psa. Pořádková hlídka měla i nadále zakázáno používat zbraň na veřejných a frekventovaných místech.

V případě stráží byla dále stanovena větší zásoba střeliva pro strážného, pokud bylo např. jeho stanoviště více vzdáleno. Nově bylo taktéž rozděleno, kdo smí mít nabitou zbraň.

Za války to měli být strážní v přední linii, v týlu strážní a velitelé stráží, za míru potom pouze velitelé stráží ozbrojení pistolí a strážní u skladů munice, výzbroje, pohonných hmot a maziv a objektů zvláštní důležitosti. V míru pak, podobně jako v dřívějších ustanoveních, platilo, že náboj se do nábojové komory nezasouvá. Pokud byly zbraně na strážnici, byly umístěny ve stojanu či v pouzdrech (pistole a samopal vz. 61 Škorpion), odkud směly být brány pouze se souhlasem velitele stráže nebo jeho zástupce. Rozebírat zbraně k čištění nebylo dovoleno.

2.4. Lidové milice

Počátek Lidových milic na území Československa je možno hledat po skončení druhé světové války, kdy na území Československa vznikaly různé bezpečnostní složky, včetně stráží v továrnách. Samotné Lidové milice pak vznikly v souvislosti s událostmi v únoru 1948.

Počátkem února 1948 rozhodl ÚV KSČ, aby stranické organizace v závodech zřizovaly tzv. strážní oddíly, které byly složeny z komunistů a jejich sympatizantů. Valná většina členů se rekrutovala především z příslušníků závodních milicí. KSČ se tak systematicky připravovala na rozhodující boj o politickou moc. Úkolem těchto zatím neozbrojených a nepočetných oddílů bylo na příkaz stranických orgánů obsadit průmyslové podniky, případně zasahovat i mimo objekty továren. Tyto skupinky se staly zárodkem budoucích Lidových milicí.

21. února 1948 rozhodl Ústřední výbor KSČ o přeměně oddílů na jednotky Lidových milicí. Tento den je tak považován za oficiální datum vzniku Lidových milicí.⁵¹

Určitou představu o úkolech, které měly Lidové milice v tehdejší Československu plnit, můžeme získat z přísahy příslušníka Lidových milicí: *„Já, příslušník Lidových milicí, přísahám, že budu vždy obětavě a věrně sloužit Komunistické straně Československa, dělnické třídě a své socialistické vlasti a upevňovat internacionální svazky se Sovětským svazem a ostatními socialistickými zeměmi. Budu s plnou odpovědností a svědomitostí zvyšovat svoji politickou a bojovou připravenost a uvědoměle plnit usnesení stranických orgánů, rozkazy nadřízených a všechny úkoly vyplývající z příslušnosti k Lidovým milicím. Jsem připraven chránit se zbraní v ruce zájmy strany, revoluční vymoženosti dělnické třídy a socialistický stát*

⁵¹ BAŠTA, Jiří. Lidové milice – nelegální armáda KSČ. In *Paměť a dějiny* [online]. Ústav pro studium totalitních režimů, 2008 [cit. 2011-03-19], s. 99-100. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0802-099-108.pdf> >.

*před vnitřním nepřítelem a v případě potřeby nebudu váhat při jejich obraně položit i svůj život. Tak přísahám.*⁵² V této přísaze je zdůrazněno, že příslušník Lidových milic byl v první řadě povinen sloužit komunistické straně a bránit socialistické zřízení a řídit se při tom pokyny komunistické strany a pokyny svých nadřízených. Z výše uvedeného lze vyvodit, že Lidové milice vystupovaly jako ozbrojená složka komunistické strany, nicméně později de facto plní i úlohy ozbrojených složek státu (byť byl tento nedílně spjat s komunistickou stranou). Bylo počítáno s jejich duplicitním využitím, a to jednak později v armádě, kdy se jejich příslušníci zúčastňovali vojenských cvičení a byli armádou vyzbrojováni a jejími instruktory cvičeni, a jednak, již od počátku, kdy se součinnost s bezpečnostními složkami projevila také v tom, že asi 3000 milicionářů vstoupilo do SNB⁵³ s použitím jako pomocné složky SNB.

V rámci tohoto nasazení jednotek Lidových milicí došlo i k jejich legalizaci de iure, kdy v zákoně o národní bezpečnosti (zák. č. 286/1948 Sb.) v § 15 odst. 3 bylo stanoveno, že *„k ochraně zájmů uvedených v § 1 odst. 1, mohou být ke službě povoláni dobrovolně se hlásící spolehliví občané, kteří, jsou-li zevně označeni, mají obdobná práva a povinnosti jako příslušníci Sboru (§ 9 a § 10)“*

Co se týká použití zbraně, dá se usuzovat, že v případě působení příslušníků Lidových milicí v armádě, tito podléhali platnému řádu posádkové a strážní služby. V případě, že působili pod velením či jako podpůrná složka SNB, byla pro jejich činnost závazná vyhláška č. 67/1977 Sb., o povolání příslušníků Lidových milicí k plnění úkolů Sboru národní bezpečnosti, která stanovovala, že příslušníci Lidových milicí se pro mimořádné případy povolávají k plnění úkolů Sboru národní bezpečnosti při udržování veřejného klidu, pořádku a bezpečnosti uvnitř státu. Tyto úkoly měli příslušníci Lidových milicí plnit pod přímým velením příslušníků Sboru národní bezpečnosti nebo v součinnosti s nimi samostatně pod velením určených velitelů Lidových milicí. Jednalo se i o výkon služby příslušníků Lidových milicí při ostraze skladů zbraní a střeliva Lidových milicí. Tuto službu mohli příslušníci Lidových milicí vykonávat samostatně pod velením určených velitelů Lidových milicí.

Při výkonu strážní služby byl příslušník Lidových milicí za podmínek stanovených zvláštními předpisy (zákon č. 40/1974 Sb., o SNB) oprávněn použít hmatů a chvatů sebeobrany, slzotvorného prostředku, obušku, pout, úderu zbraní, výstrahy a varovného

⁵² Závěrečná zpráva vyšetřovací komise Federálního shromáždění pro objasnění událostí 17. listopadu 1989 [online]. Digitální parlamentní knihovna, 2003. [cit. 2010-03-19]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t1236_07.html>.

⁵³ BÍLEK, J., DRŠKA, P., HOLUB, O. aj. *Vojenské dějiny Československa (1945 – 1955)*, V.díl. 1. vydání Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1989. s. 348

výstřelu do vzduchu a dále zbraně (v taxativně uvedených případech), aby v případě nutné obrany odvrátil útok vedený proti jeho osobě nebo mu bezprostředně hrozící anebo útok na život jiné osoby, jestliže se nebezpečný pachatel, proti němuž bylo zakročováno, na výzvu nevzdal nebo se zdráhal opustit svůj úkryt, k zamezení útěku nebezpečného pachatele, jehož nelze jiným způsobem zadržet a k odvrácení nebezpečného útoku, který by ohrožoval střežený objekt nebo stanoviště, po marné výzvě, aby bylo upuštěno od útoku.

2.5. Pohraniční stráž

Pro zajišťování ochrany státních hranic Československa je typické, stejně jako pro budování jiných bezpečnostních složek, využívání již existujících složek, a ustavování složek nových.

Lze říci, že stejně, jako např. u SNB, byla i ochrana státních hranic řešena mnoha provizorii.

Ochrana hranic byla těsně po skončení války zajišťována různě, např.:, 8. května: *Začal vznikat chodský strážní pluk, který měl tři strážní prapory. Plnil úkoly na strážní hranici v okolí Nýrska. Pluk činnost ukončil 20. června 1945 (...) 10. května: Vojenské velitelství Velké Prahy vydalo pokyn k vytvoření praporu finanční stráže, jehož příslušníci později plnili úkoly v západním pohraničí. Další útvar finanční stráže byl organizován v Olomouci a jeho příslušníci plnili úkoly na hranici s Polskem (...) 18. května vyšel výnos ministra vnitra o vytvoření zvláštního pohotovostního útvaru – Pohotovostního pluku 1 Národní bezpečnosti (PP 1 NB) (...) 22. května Vláda ČSR přijala usnesení o obsazení hranic československou armádou“.⁵⁴*

Z výše uvedeného je patrné, že ochrana hranic nebyla a vzhledem k situaci ani nemohla být svěřena pouze jednomu orgánu. I když lze vyvozovat, že např. Pohotovostní pluk SNB (a SNB vůbec) byl relativně dominantní složkou v ochraně hranic. ... *“Důležitou roli při konsolidaci bezpečnostních poměrů v českém pohraničí sehráli příslušníci jednotek Pohotovostního pluku 1 NB a později pohraničních útvarů SNB, kteří nastoupili do pohraničí již v červnu a červenci 1945.“⁵⁵*

⁵⁴ KLUB ČESKÉHO POHRANIČÍ AUTORSKÁ SKUPINA BÝVALÝCH OCHRÁNCŮ STÁTNÍCH HRANIC. *Kronika ochrany československých státních hranic v letech 1945 – 1990 v datech a heslech*. 2. upravené vydání Praha: Nakladatelství OREGO – Dr. Milan Havlíček 2004. s. 13-14

⁵⁵ SNÍTIL, Z., CÍSAŘ, A., HOLUB, O. aj. *Stručný přehled dějin SNB*. Praha: Vydala Správa pro politickovýchovnou, vzdělávací, kulturní a propagační činnost FMV a Vysoká škola SNB, 1981. s. 57

Situace v pohraničí byla specifická, neboť krom samotné ochrany hranic před pohybem nežádoucích osob během „normálního“ provozu, zde probíhal odsun sudetských Němců, tito se někdy údajně vraceli pro majetek, který museli zanechat, či se vraceli za účelem sabotáží apod., také zde byla pravděpodobnost, že se přes hranice pokusí uniknout někteří zločinci, a v neposlední řadě zde bylo zvýšené riziko jiné kriminality, vzhledem k tomu, že v pohraničí zůstalo mnoho opuštěných domů a bytů, tyto lákaly nejrůznější osoby, které zde rabovaly atd.

Až do roku 1951 tedy příslušela ochrana hranic především pohraničním útvarům SNB, až zákon číslo 69 ze dne 11. července 1951, o ochraně státních hranic, vydaný ve Sbírce zákonů, uzákonil pojem Pohraniční stráž. O účelu a době vzniku zákona vypovídá již první paragraf, který stanoví, že k zajištění pokojné výstavby socialismu v naší vlasti je třeba účinně chránit státní hranice před pronikáním všech nepřátel tábora pokroku a míru. Ochrana státních hranic je proto povinností každého občana. § 2 pak svěřuje tento úkol ministerstvu národní bezpečnosti, které tento úkol plní svými orgány, zejména Pohraniční stráží. Podle tohoto zákona, příslušníci pohraniční stráže mají stejná práva a stejné povinnosti jako příslušníci vojska; při výkonu své pravomoci mají též právní postavení příslušníků Sboru národní bezpečnosti, přičemž o součinnosti Pohraniční stráže s brannou mocí rozhoduje ministr národní bezpečnosti v dohodě s ministrem národní obrany, a služba v Pohraniční stráží se počítá jako služba ve vojsku. Hodnosti dosažené v Pohraniční stráží jsou vojenskými hodnostmi. Pro příslušníky Pohraniční stráže platí předpisy o platových poměrech příslušníků ozbrojených sborů. Příslušníci Pohraniční stráže podléhají vojenské soudní pravomoci a ustanovením o trestných činech vojenských.

Ministr národní bezpečnosti v dohodě s ministrem financí upraví součinnost Pohraniční stráže s finančními orgány při zjišťování trestných činů a přestupků finanční povahy.

Z výše uvedeného je patrná značná podobnost se SNB zejména sejetí s vojskem, resp. s jeho předpisy.

O použití zbraně příslušníkem Pohraniční stráže zákon č. 69/1951 Sb. stanoví § 8 pouze to, že ministr národní bezpečnosti stanoví nařízením, kdy příslušník Pohraniční stráže při výkonu své pravomoci užije zbraně.

Tímto nařízením je pak nařízení ministra národní bezpečnosti č. 70 ze dne 14. července 1951, publikované ve Sbírce zákonů.

Podle tohoto nařízení příslušník Pohraniční stráže použije při výkonu své pravomoci

zbraně, zachováváje potřebnou opatrnost. Zbraň použije proti osobám, které na území republiky neoprávněně přešly nebo se po území republiky neoprávněně pokoušejí přejít státní hranice a na výstrahu se nezastaví.

Zbraň lze použít bez výstrahy, je-li zjevně podniknut útok proti příslušníku Pohraniční stráže, proti jiné osobě, proti stanovišti, které příslušník střeží, nebo proti sousednímu stanovišti. Rovněž lze zbraň bez výstrahy použít k zamezení útoku osob zatčených, zadržených, nebo nebezpečných pachatelů trestných činů, nelze-li útoku zabránit jinak.

Zbraň lze též užit proti osobám, které se zprotiví služebním zákrokům příslušníka Pohraniční stráže, nelze-li jinak a přes výstrahu překonat odpor směřující ke zmaření služebního zákroku.

2.6. Vězeňství

Prvním poválečným předpisem, který hovořil o službě ve věznicích, byl zákon č. 321/1948 Sb., o uniformovaném sboru vězeňské stráže (dále i „SVS“), který však výslovně použití zbraně neupravuje. Pouze ve svém § 7 stanovuje, že vzhledem ke svěřeným úkolům mají příslušníci SVS charakter osob vojenských, podléhají stejným soudům a platí pro ně stejné trestní zákony jako pro osoby vojenské. Pro příslušníky SVS platil služební řád, který podle obdoby vojenského služebního řádu vydá ministr spravedlnosti. Dá se tedy předpokládat, že v této době platila pro příslušníky SVS podobná pravidla jako pro vojáky v posádkových věznicích.

Zákonem č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, byl zákon o uniformovaném sboru vězeňské stráže zrušen a jeho příslušníci se stali příslušníky Sboru národní bezpečnosti. Od tohoto okamžiku se mi v naší právní úpravě nepodařilo nalézt předpis, který by upravoval výlučně činnost později známého Sboru nápravné výchovy, a to až do doby, kdy se v roce 1993 z tohoto sboru stává Vězeňská služba České republiky a Sbor nápravné výchovy České republiky se zrušil, přičemž jeho práva a závazky přešly dnem účinnosti tohoto zákona na Vězeňskou službu. Příslušníci Sboru nápravné výchovy České republiky se dnem účinnosti zákona č. 555/1992 Sb. stali příslušníky Vězeňské služby. Tito již měli, v zákoně č. 555/1992 Sb., přímo upraveno použití zbraně. Příslušník VS byl oprávněn při plnění svých úkolů použít střelnou zbraň jen výjimečně, aby v případě nutné obrany odvrátil přímo hrozící nebo trvající útok proti jeho osobě nebo útok na život nebo zdraví jiné osoby, překonal odpor směřující ke zmaření služebního zákroku, pokud jej nemůže překonat jinak a nedokončení zákroku by

ohrozilo život nebo zdraví jiné osoby, zamezil útěku osoby ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody ze střeženého objektu, kterou nelze zadržet jiným způsobem, zamezil útěku osoby ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody, lze-li vzhledem k její nebezpečnosti důvodně předpokládat, že by svým dalším jednáním mohla ohrozit život nebo zdraví jiné osoby, odvrátil nebezpečný útok, který ohrožuje střežený nebo chráněný objekt nebo stanoviště, po marné výzvě, aby bylo od útoku upuštěno, a zneškodnil zvíře ohrožující život nebo zdraví osob.

Použití střelné zbraně bylo přípustné jen tehdy, jestliže by použití donucovacích prostředků (hmaty, chvaty, údery a kopy sebeobrany, předváděcí řetízky, pouta, poutací popruhy, pouta s poutacím opaskem, slzotvorné prostředky, šokové prostředky, obušek, služební pes, vodní stříkač, zásahová výbuška, úder střelnou zbraní, hrozba střelnou zbraní a varovný výstřel) bylo zřejmě neúčinné. Při použití střelné zbraně byl příslušník VS povinen dbát nutné opatrnosti, aby zejména neohrozil život nebo zdraví jiných osob a aby co nejvíce šetřil život osoby, proti níž zakročuje. Při služebním zákroku nešlo proti těhotné ženě, osobě vysokého věku a osobě se zjevnou tělesnou vadou nebo chorobou nebo osobě mladší 15 let použít úderů a kopů sebeobrany, pout s poutacím opaskem, slzotvorných prostředků, šokových prostředků, obušku, služebního psa, vodního stříkače, zásahové výbušky, úderu střelnou zbraní, varovného výstřelu a střelné zbraně a, na rozdíl od příslušníků policie, se nesmělo proti ženě použít služebního psa a střelné zbraně, s výjimkou případů, kdy útok těchto osob bezprostředně ohrožoval život nebo zdraví příslušníka VS nebo jiné osoby anebo hrozila větší škoda na majetku a nebezpečí nešlo odvrátit jinak.

3. Závěr

Na základě srovnání právních úprav včetně interních předpisů z oblasti použití zbraně ozbrojenými složkami od roku 1945 lze konstatovat, že použití zbraně bylo prostředkem, který měl být nasazován teprve po té, pokud ostatní zákonem aprobované postupy vůči narušiteli veřejného pořádku, bezpečnosti apod., selhaly, a nebo tehdy, pokud zákonem chráněným zájmům hrozilo bezprostřední nebezpečí, a jinak, než použitím zbraně nebylo možno reagovat. Za povšimnutí dále stojí, že úpravu použití zbraně z doby před listopadem 1989 v podstatě přebírá i tvůrce zákona, který v současnosti upravuje činnost Policie ČR. Lze tedy mít za to, že použití zbraně jako „ultima ratio“ nadále přetrvává a není důvod předpokládat, že by tomu v budoucnu mělo být jinak. Pokud jde o dnešní armádu, vnitřní předpisy pro použití zbraně už patrně neplní na území ČR takovou úlohu jako v minulosti, zejména také proto, že armáda byla profesionalizována, zmenšil se počet vojáků, i střežených vojenských objektů, které jsou navíc hlídány i civilními bezpečnostními agenturami, přičemž tyto agentury zpravidla nepodléhají vojenským interním předpisům.

4. Summary (cizojazyčné resumé)

The aim of this diploma thesiss is to describe the legal regulation of armed forces in the territory of the Czech Republic, in the second half of 20th century especially from 1945. in area of using arms in these forces. This text deals with quite a large period between 1945 and 1948 because of the communist revolution in the February 1948.

For the purposes of this thesis, I divided armed forces to a few parts, according to the tasks of these armed branches.

I wrote about the branch which was performing tasks of police, army, borders guard, municipal police, prison guard, and armed force of the Communist party – People's Militia „Lidové milice“.

But there were no clear boundaries between these branches everytime. For example the army and SNB (National Security Corps) were used for securing the borders of Czechoslovakia before establishing Borders guard (and they partially participated in it during the described era).

Especially in the period after liberation of our lands, in 1945, there were many different organizations. Some were based by the decision of the Czechoslovak exile government, but many of them were formed spontaneously. There were some revolution guards, resistance organizations, factory guards etc. These organizations often had no clear tasks and law regulations. And, of course, the organizations from previous periods still existed

The creation of new law regulations was not easy, partially due to the political fight between communist and noncommunist politicians. That is why the first postwar act which regulated the work and existence of SNB was passed by Parliament in 1947 and the first defence act was passed in 1949 etc.

The political fight resulted in the February communist revolution in 1948. After this event the social changes began and, of course the reflection of these changes appeared in legislation.

Since the control over the armed forces is naturally one of the very important prerequisites to hold the power in a state, the Act which regulated SNB was amended very early - in 1948. The Act which regulated SNB was amended many times - in 1948, 1965, 1974 etc. Those Acts became more detailed during the time. The regulation on the arm using became more and more detailed, too. The Usage of arms gradually changed from only using a gun to using a gun and other coercive means. This partially depended of scientific and

technical progress, so in later Acts we can find the rules for using mace, water cannon, and finally some incapacitating means which use electric energy.

In 1951 the Borders guard was established by Act on securing state borders, until that time borders were guarded by SNB, by army and by other armed organizations. Especially soon after the war the situation was very inconsistent. The Guarding of borders was important because of risk situation mainly on west borders. This situation was affected primarily by number of Sudeten Germans who had to be removed, and due to the danger of infiltration of saboteurs from Germany. After the removal of Germans, there were a lot of empty houses and flats left in borders, which were plundered. The Importance of situation is demonstrated by special place of using the gun in borders in SNB Act.

The Situation after the revolution in 1948 included other reasons for guarding borders. The Communist regime was afraid of infiltration by agents from the West, and of escaping people from Czechoslovakia (who could later become very dangerous agents – they knew language and land). Because of this reasons west border was very strongly guarded by soldiers of PS (Border Guard) (after 1951).

There was only a very small army named “army of government” in the territory of Czech and Moravia during German occupation, so after the war, it was necessary to build the army from the beginning.

The New army of Czechoslovakia at the end of war was composed mainly of soldiers who fought in the armies of Allies (Soviet Union, Great Britain etc.), resistance etc. The New army was equipped by rich mixture of arms of different origin, mainly by German arms (some German types were made here) by arms of Allies (mainly Soviet) and by Czech made arms.

Finally, the situation faced to rearming of Czechoslovakia army by Czech arms (most of them were of Czech construction) chambered to Soviet ammunition. This was only one point of changes in the army. The Whole army had to be formed under the Soviet model. It included arming, education, tactics etc.

New Defence Act was passed quite late, in 1949. This Act was in force till 90's (but it was many times amended). Although this Act is very detailed, it does not contain the regulation of using arms by soldiers (and by the army). This was regulated by internal regulations. Internal regulations in the army were often confidential, so its not easy to get them. These regulations were aimed primarily to organizing patrols of military areas, army supplies etc. We can find there what the patrol had to do, how to bear arms, how to warn trespassers, when to shoot the warning shot, when to shoot against an attacker etc.

5. Seznam pramenů

Seznam pramenů:

BAŠTA, Jiří. Lidové milice – nelegální armáda KSČ. In *Paměť a dějiny* [online]. Ústav pro studium totalitních režimů, 2008 [cit. 2011-03-19]. Dostupné z: <<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0802-099-108.pdf>>.

BÍLEK, J., DRŠKA, P., HOLUB, O. aj. *Vojenské dějiny Československa (1945 – 1955)*, V.díl. 1. vydání Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1989.

DOLEŽÁLEK, I., DUBÁNEK, M., LIŠKA, P. aj. *Střelecká revue, Speciál 75 let služebních zbraní České zbrojovky Uherský Brod*. Praha: Pražská vydavatelská společnost, 2011.

FEDERÁLNE MINISTERSTVO OBRANY, *Základný poriadok ozbrojených síl Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky*. Praha: 1992.

Interpelace poslance Hatiny ministru vnitra ve věci sjednání nápravy v pohraničních okresích z důvodů bezpečnostních [online]. Digitální parlamentní knihovna, [cit. 2011-03-19]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/T0105_00.htm>.

KLUB ČESKÉHO POHRANIČÍ AUTORSKÁ SKUPINA BÝVALÝCH OCHRÁNCŮ STÁTNÍCH HRANIC. *Kronika ochrany československých státních hranic v letech 1945 – 1990 v datech a heslech*. 2. upravené vydání Praha: Nakladatelství OREGO – Dr. Milan Havlíček 2004.

Košický vládní program (5.4.1945) [online]. Moderní dějiny, 2009 [cit. 2011-03-19]. Dostupné z: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-kosicky-vladni-program-5-4-1945-126/>>.

KROUPA, V. *Historie SNB v dokumentech*. Vydání 1., Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1984.

KROUPA, V. *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1977.

KROUPA, V., LIPTÁK, J., SOVA, F. aj. *Únor a československé ozbrojené síly, sborník věnovaný 25. výročí Vítězného února*. 1. vydání Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1973.

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY. *Řád posádkové a strážní služby ozbrojených sil Československé socialistické republiky*. Praha: 1964

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY *Řád posádkové a strážní služby ozbrojených sil Československé socialistické republiky* Praha: 1979.

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY, VELITELSTVÍ DĚLOSTŘELECTVA. *7,62mm SAMOPAL vz.58*. Praha: 1960.

SNÍTIL, Z., CÍSAŘ, A., HOLUB, O. aj. *Stručný přehled dějin SNB*. Praha: Vydała Správa pro politickovýchovnou, vzdělávací, kulturní a propagační činnost FMV a Vysoká škola SNB, 1981.

Vojenský služební řád, Služební instrukce, Otázky a odpovědi. Schváleno školním oddělením ZV – SNB v Praze. Státní tiskárna v Praze, 1948.

VYKOUPILO, L. *Slovník českých dějin*. 2. přeprac. a doplněné vydání Brno: Nakladatelství JULIUS ZIRKUS, 2000.

Závěrečná zpráva vyšetřovací komise Federálního shromáždění pro objasnění události 17. listopadu 1989 [online]. Digitální parlamentní knihovna, 2003. [cit. 2010-03-19]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t1236_07.html>.

Právní předpisy:

Nařízení č. 48/1950 Sb., kterým se zřizuje ministerstvo národní bezpečnosti.

Nařízení č. 70/1951 Sb., o právu příslušníka Pohraniční stráže použít zbraně.

Nařízení č. 77/1953 Sb., o nové organizaci ministerstev a ústředních orgánů státní správy.

Zákon č. 149/1947 Sb., o národní bezpečnosti.

Zákon č. 286/1948 Sb., o národní bezpečnosti.

Zákon č. 321/1948 Sb., o uniformovaném sboru vězeňské stráže.

Zákon č. 92/1949 Sb., branný zákon.

Zákon č. 69/1951 Sb., o ochraně státních hranic.

Zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů.

Zákon č. 70/1965 Sb., o Sboru národní bezpečnosti.

Zákon č. 70/1974 Sb., o Sboru národní bezpečnosti.

Zákon č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky.

Zákon č. 333/1991 Sb., o Federálním policejním sboru a Sboru hradní policie.

Zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii.

Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky.

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky.